

**Programmatic Cooperation Framework for
Armenia, Azerbaijan, Georgia, Republic of Moldova, Ukraine and Belarus**

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

ՄՇԱԿՎԱԾ Է

*«ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐԵԼԱՎՈՒՄԸ
ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՆԳ ԵՐԿՐՆԵՐՈՒՄ» ԾՐԱԳՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿՈՒՄ
(ՀԱՅԱՍՏԱՆ, ԱՂԲԵՋԱՆ, ՎՐԱՍՏԱՆ, ՍՈԼՂՈՎԱՅԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ,
ՈՒԿՐԱԻՆԱ ԵՎ ԲԵԼԱՌՈՒՍ)*

**ՁԵՌՆԱՐԿ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԵՎ ԴԱՏԱԽԱՋՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ՀԱՄԱՐ՝
ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

**ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՍ
ՀԱՅԱՍՏԱՆ**

«Կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավումը Արևելյան գործընկերության հինգ երկրներում (Հայաստան, Ադրբեջան, Վրաստան, Մոլդովայի Հանրապետություն, Ուկրաինա և Բելառուս)» ծրագիրը Եվրոպայի խորհրդի և Եվրոպական Միության (ԵՄ) համագործակցության տարածաշրջանային նախաձեռնություն է՝ նախատեսված 2015-2016թթ. համար՝ որպես Ծրագրային համագործակցության շրջանակի մաս (ՄՀԾ): Ծրագրային համագործակցության շրջանակը ֆինանսավորվում է Եվրոպայի խորհրդի և Եվրոպական Միության կողմից և իրականացվում է Եվրոպայի խորհրդի կողմից:

Ծրագրի նպատակն է սահմանել կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտները և աջակցել դրանց վերացմանը՝ միննույն ժամանակ ամրապնդելով յուրաքանչյուր մասնակից պետության կարողությունները՝ մշակելու միջոցառումներ, որոնք կապահովեն արդարադատության շղթայի գենդերային ճկունությունը՝ հատուկ ուշադրություն բնեռելով պրակտիկ իրավաբանների համար կազմակերպվող վերապատրաստման դասընթացներին:

Ազգային ուսումնական իրավաբանական ինստիտուտների հետ համատեղ հրապարակվել են ազգային հետազոտություններ «Արևելյան գործընկերության հինգ երկրներում կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտների, դրանց վերացմանն ուղղված միջոցների և լավագույն գործելակերպի վերաբերյալ»¹, տարածաշրջանային գիտաժողովներին հրավիրվել են փորձագետներ փորձի և լավագույն գործելակերպի փոխանակման նպատակով, դատավորների և դատախազների համար կազմակերպվել են ազգային ուսումնական սեմինարներ:

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ սույն ձեռնարկը՝ նախատեսված դատավորների և դատախազների համար, մշակվել է մի խումբ ազգային և միջազգային փորձագետների կողմից՝ որպես ծրագրի մաս: Ձեռնարկը բաղկացած է ընդհանրական տեղեկություններ պարունակող ընդհանուր մասից և համապատասխան երկրին բնորոշ ազգային մասից:

Սույն ձեռնարկում ներկայացված կարծիքները պատկանում են հեղինակին և չեն արտացոլում Եվրոպայի խորհրդի պաշտոնական դիրքորոշումը: Սույն փաստաթղթի հաստատման վերաբերյալ թույլատրելի է աղբյուրին պատշաճ կերպով կատարված հղման առկայության պայմանով:

¹Արևելյան գործընկերության հինգ երկրներում կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտների, դրանց վերացմանն ուղղված միջոցների և լավագույն գործելակերպի վերաբերյալ ազգային ուսումնասիրություններ, 2016թ., հղումը <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b0f41>

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածական մաս

1. ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱՅԻՄ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ԴՐԱ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

1.1. Հայաստանում գենդերային հավասարության ընդհանուր պատկերը

1.2. «Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիություն» հայեցակարգի իմպլեմենտացիան Հայաստանում

1.3. Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման ընթացքում հանդիպող խոչընդոտները

Հատուկ մաս

2. ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՎԱՍԱՐ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ՀԱՆԴԻՊՈՂ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐԸ՝ ՔՐԵԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

2.1. Ընտանեկան բռնությունը՝ կանանց համար արդարադատության մատչելիության համատեքստում

ա) Ընտանեկան բռնության էությունը և դրա տարածվածությունը Հայաստանում

բ) Մեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատումներ

գ) Վաղ ամուսնություններ

դ) Ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի ընթացքում ի հայտ եկող թերացումները

ե) Մասնավոր մեղադրանքի գործեր

զ) Արդարադատության մատչելիության բարելավումն ընտանեկան բռնությունից տուժած անձանց համար

2.2. Արդարադատության մատչելիությունը և դրա բարելավման հեռանկարները սեռական բռնությունից տուժած անձանց համար

3. ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՎԱՍԱՐ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ՀԱՆԴԻՊՈՂ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐԸ՝ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

3.1. Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը ամուսնալուծության գործերով վարույթներում

3.2. Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը՝ աշխատանքային իրավունքի համատեքստում

4. ՊՐԱԿՏԻԿ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ

5. ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

6. ՀԱՎԵԼՎԱԾ I (ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ) ԵՎ ՀԱՎԵԼՎԱԾ II (ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ՕՐԱԿԱՐԳԸ)

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

ՀՀ՝ Հայաստանի Հանրապետություն

ԵԽ՝ Եվրոպայի Խորհուրդ
ԵՄ՝ Եվրոպական Միություն

CEDAW՝ Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին
կոնվենցիա

ՄԻԵԿ՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա

ՄԻԵԴ՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանության եվրոպական դատարան

ԵԽԽՎ՝ Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողով

ԵԱՀԿ՝ Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն

ՄԱԿ ԲՀ՝ Միավորված ազգերի կազմակերպության բնակչության հիմնադրամ

ՀԿ՝ Հասարակական կազմակերպություն

ԳԲ՝ Գենդերային բռնություն

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ՄԱՍ

1. ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱՅԻՄ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ԴՐԱ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

1.1. Հայաստանում գենդերային հավասարության ընդհանուր պատկերը

Անկախության հաստատումից ի վեր Հայաստանը տատանվել է արևելյան և արևմտյան արժեհամակարգերի միջև: Այս առումով մշակութային ամենազգայուն երկրներանքներից մեկը, որի առջև կանգնած է երկիրը, գենդերային հավասարությունն է: Մի կողմից, Հայաստանը դեռևս ավանդապաշտ հասարակություն ունի՝ կանանց և տղամարդկանց համար ընդունելի համարվող գենդերային դերերի առանձնահատուկ ընկալմամբ: Գենդերային կարծրատիպերը հասարակության շրջանում զգալի ազդեցություն ունեն: Այս կարծրատիպերի պատճառով կնոջ դերը գլխավորապես երևում է մասնավոր և ընտանեկան ոլորտում, որը հանգեցնում է նրա՝ քաղաքականության մեջ և հանրային կյանքի այլ բնագավառներում ցածր ներկայացվածությանը: ² Համաձայն ԵՊՀ-ի Գենդերային հետազոտությունների և առաջնորդության կենտրոնի կողմից կատարված ուսումնասիրության՝ տղամարդկանց 78%-ը և կանանց 75%-ը գտնում են, որ կնոջ կարևորագույն կոչումը մայր լինելն է: ³ Մյուս կողմից, միջազգային հանրությանն ինտեգրումը և մարդու իրավունքների վերաբերյալ հիմնական միջազգային փաստաթղթերի վավերացումը կանխորոշեցին մարդու իրավունքների ոլորտում պետական քաղաքականության բարելավումը, այդ թվում՝ գենդերային հավասարության խթանումը: Երկիրը դատախարակական լուրջ բարեփոխումներ է իրականացրել, որոնց նպատակն է դյուրացնել մարդու իրավունքների պաշտպանության պարտավորությունների իրականացումը: Այս համատեքստում թե՛ հանրային իշխանությունները և թե՛ քաղաքացիական հասարակությունը տարբեր իրավական և սոցիալական միջոցառումներ են իրականացրել, որոնց նպատակն էր հասարակության մեջ կնոջ դերի բարձրացումը և կանանց ու տղամարդկանց համար հավասար իրավունքների և հնարավորությունների ապահովումը:

Գենդերային հավասարության ընդհանուր վիճակն անխուսափելիորեն ազդում է կնոջ իրավունքների բոլոր կողմերի վրա, այդ թվում՝ նրա համար արդարադատության մատչելիությանը: Եվ չափազանց կարևոր է, որ Հայաստանի դատավորների ու դատախազների մոտ գենդերային հավասարության, կանանց և տղամարդկանց միջև կյանքի տարբեր ասպեկտներում դրսևորվող զգալի անհավասարության պատճառների և դրա տարածված ձևերի մասին պատկերացում ձևավորվի, որպեսզի հնարավոր լինի կանխել այդ անհավասարության արտացոլումն արդարադատության համակարգում:

Անհրաժեշտ է նշել, որ չնայած սեռով պայմանավորված խտրականությունն արգելող մի շարք իրավական ակտերի գոյությունը (ՀՀ սահմանադրություն, քրեական օրենսգիրք, քրեական դատավարության օրենսգիրք, քաղաքացիական օրենսգիրք, քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք, վարչական դատավարության օրենսգիրք, ընտանեկան

² Սսիական զարգացման բանկ, Երկրի գենդերային գնահատումը, հղումը՝ <http://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/162152/arm-country-gender-assessment.pdf>

³ԳՀԱԿ, Հայաստանի գենդերային բարոմետր, Երևան, 2015թ.:

օրենսգիրք, աշխատանքային օրենսգիրք, դատական օրենսգիրք և այլն), *փաստացիորեն*, գենդերային հավասարությունը դեռևս նպատակ է, որը դեռևս պետք է նվաճել:

Չնայած պետական և ոչ պետական դերակատարների կողմից գործադրված նշանակալի ջանքերին, ինչպես նշվել է ԵԱՀԿ-ի կողմից 2013թ. դեկտեմբերին՝ «գոյություն ունեն սակավաթիվ չափելի արդյունքներ կամ առանձնահատուկ հետևանքներ, որոնք կարելի է առանձնացնել»:⁴

Մասնավորապես, Գենդերային ճեղքվածքի մասին 2016թ. համաշխարհային զեկույցի համաձայն՝ գենդերային հավասարության մասով Հայաստանը զբաղեցնում է 102-րդ տեղը՝ 144 երկրների շարքում: Թեև կրթության հավասարության մասով Հայաստանը մի փոքր ավելի լավ դիրքում է (144-ից 27-րդը), կանանց քաղաքականության մեջ մասնակցության պակասը (143 երկրներից 125-րդը) և առողջության մասով ցածր ցուցանիշը (144-ից 143-րդ տեղում) մատնացույց են անում կանանց և տղամարդկանց հավասարության հարցում առկա զգալի ճեղքվածքին:⁵ Հանրային կառավարման ոլորտում կանանց ներկայացվածությունը չափազանց ցածր է: Նրանք ներկայացնում են խորհրդարանականների ընդհանուր թվի ընդամենը 10%-ը, որը ԵԱՀԿ երկրների շարքում ամենացածր ցուցանիշներից մեկն է,⁶ և բարձրաստիճան պաշտոնյաների մոտավորապես 11%-ը:⁷ Թվով 19 նախարարներից միայն 2-ն են կանայք, իսկ 60 փոխնախարարներից՝ ընդամենը 4-ը: ⁸ Կանանց ներկայացվածությունը մարզային և համայնքային կառավարման մարմիններում նույնպես չափազանց ցածր է: Այսպես, 10 մարզերից և ոչ մեկում մենք չունենք մարզի կին ղեկավարներ (մարզպետ), և կա միայն մեկ մարզպետի տեղակալ: Դրան հակառակ, կանայք ավելի լավ են ներկայացված հանրային կառավարման ոչ-ղեկավար պաշտոններում և քաղաքացիական հասարակությունում:⁹

Ինչ վերաբերում է տնտեսական ոլորտին, բարձր պաշտոններ զբաղեցնող կին ղեկավարների թիվը նվազել է՝ 2012թ. գրանցված 27%-ից հասնելով 23%-ի 2013թ.: Փոխարենը, կանանց ներկայացվածությունը գերազանցում է տղամարդանց թիվը առողջապահության և կրթության ոլորտներում, որտեղ գրեթե ամենացածր աշխատավարձերն են առաջարկվում: Ընդհանուր առմամբ, կանանց միջին ամսական աշխատավարձը 2012թ. կազմում էր տղամարդկանց աշխատավարձի ընդամենը 64.4%-ը, իսկ 2016թ.-ին՝ դրա 2/3-րդը ¹⁰, ինչի արդյունքում Հայաստանը հայտնվում է Արևելյան

⁴ Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն, «Այցելություն երկիր. Հայաստան, ԵԱՀԿ գործող նախագահի գենդերային հավասարության հարցերով հատուկ ներկայացուցիչ Ջուն Ջեյթլինի զեկույցը»:

⁵http://www3.weforum.org/docs/GGGR16/WEF_Global_Gender_Gap_Report_2016.pdf

⁶ ԱՄՆ Պետքարտուղարություն, Ժողովրդավարության, մարդու իրավունքների և աշխատանքի բյուրո, Մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ ազգային զեկույցներ 2013թ. համար. Հայաստան, էջ 26:

⁷ Ասիական զարգացման բանկ, տե՛ս վերևի ծ. 1, էջ xiii:

⁸<http://www.gov.am/am/structure/>

⁹ Ասիական զարգացման բանկ, տե՛ս վերևի ծ. 1.

¹⁰ Երևանի պետական համալսարանում 2016թ. հունիսի 10-ին տեղի ունեցած կլոր սեղանի ժամանակ Նվարդ Մանասյանի զեկույցը կանանց աշխատավարձի ճեղքվածքի մասին:

Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի գենդերային հիմքով աշխատավարձի ամենամեծ ճեղքվածքն ունեցող երկրների շարքում:¹¹

Ինչ վերաբերում է դատական համակարգին, ապա դատավորների միայն 24%-ն է կին:¹²

Սույն համառոտ ակնարկը ցույց է տալիս, որ երկիրը երկար ճանապարհ ունի անցնելու նախքան գենդերային հավասարության հարցում էական առաջընթացին հասնելը: Այս ոլորտում դատավորների և դատախազների դերը կայանում է արդարադատության մատչելիության հարցում գենդերային հավասարության ապահովման մեջ: Այս դերն էական նշանակություն ունի, քանի որ համընդհանուր հավասարությունը հնարավոր չէ հաստատել առանց դատական պաշտպանության մեջ հավասարության: Սույն ձեռնարկի նպատակը դատավորների և դատախազների կարողությունների զարգացումն է, որը կնպաստի նրանց կողմից նշված դերի հաջողությամբ իրականացմանը: Կանանց իրավունքների ոլորտում դատավորների և իրավապահ մարմինների աշխատակիցների շրջանում հատուկ վերապատրաստումների անհրաժեշտությունն ընդգծվել է նաև ԿՆԽՎԿ-ի հանձնաժողովի կողմից՝ Հայաստանի վերաբերյալ հինգերորդ և վեցերորդ միացյալ զեկույցների հիման վրա ընդունված եզրափակիչ դիտարկումներում: Հանձնաժողովը, մասնավորապես, առաջարկել է, որպեսզի պետությունը. «Բարձրացնի դատական համակարգի, իրավապահ մարմինների ծառայողների, կրթության և առողջապահության բնագավառի մասնագետների և սոցիալական աշխատողների զգայունությունը կանանց իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտության համատեքստում, և ադ իրավունքների խախտման դեպքերում իրավապահ մարմիններին հաղորդում ներկայացնելու պարտականության առնչությամբ, ինչպես նաև զարգացնի դատավորների, դատախազների, ոստիկանների և իրավապահ մարմինների այլ ծառայողների կարողությունները համապատասխան քրեաիրավական նորմերի խիստ կիրառման ոլորտում»:¹³

1.2. Հայաստանում կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության հայեցակարգի իմպլեմենտացումը

Հայաստանը վավերացրել է ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիան (ԿՆԽՎԿ) (9 հունիսի, 1993թ.) և դրա Կամընտիր արձանագրությունը (23 մայիսի, 2006թ.), ՀՀ-ն ստորագրել է նաև Գործողությունների Պեկինի ծրագիրը (1995թ.), միացել է ՄԱԿ-ի Հազարամյակների հռչակագրին (2000թ.): Երկիրը կարծես թե հետևողական ջանքեր է գործադրում գենդերային հավասարության ապահովման ուղղությամբ՝ իր միջազգային պարտավորություններին համահունչ, առնվազն ռազմավարական գործողությունների ծրագրերի և գենդերային պետական քաղաքականության մակարդակով:

Հայաստանի իրավական համակարգի վերջին զարգացումները կարծես թե արձագանքում են տարբեր միջազգային կառույցների կողմից արդյունավետ գենդերային

¹¹ Համընդհանուր պարբերական գնահատման համար շահագրգիռ անձանց տրամադրած տեղեկությունների ամփոփագիրը, Մարդու իրավունքների խորհուրդ, 7 նոյեմբերի, 2014թ., § 34:

¹² Գոհար Շահնազարյան, «Հայաստանում կանանց մասնակցությունը քաղաքականությանը. ինստիտուցիոնալ և մշակութային գործոններ», էջ 4, հղումը՝ <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CAD-71-9-13.pdf>

¹³ <http://www.refworld.org/publisher,CEDAW,,ARM,583863b34,0.html>

քաղաքականություն վարելու և գենդերային ճկունությամբ օժտված իրավական և դատական համակարգ ունենալու անընդմեջ հինչող կոչերին: Այս զարգացումների կարևոր բաղադրիչն է նաև կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավումը:

Երկրի կողմից այս ուղղությամբ գործադրվող ջանքերի զգալի մասն իրականություն է դարձել միջազգային կազմակերպությունների օժանդակությամբ: Հատկապես կարևոր են ԿՆԽՎԿ-ի հանձնաժողովի կողմից ներկայացված առաջարկները: Կոմիտեն իր 2009թ. փետրվարի 2-ին հրապարակված երրորդ և չորրորդ պարբերական միավորված գեկույցների եզրափակիչ դիտարկումներում մտահոգություն էր հայտնում «կանանց նկատմամբ խտրականության արգելման վերաբերյալ հստակ սահմանված և համապարփակ իրավական դրույթների բացակայության և պետության կողմից նախընտրած գենդերային չեզոքության քաղաքականության ու ծրագրերի մասին, որոնք կարող են հանգեցնել կանանց նկատմամբ ուղղակի կամ անուղղակի դրսևորվող խտրականությունից ոչ բավարար պաշտպանվածությանը [...]»: ԿՆԽՎԿ-ն առաջարկում է, որ Հայաստանն իր քաղաքականությունների և ծրագրերի համար որդեգրի գենդերային հստակ մոտեցում: Կոմիտեն հորդորել է Հայաստանին (1) գործի դնել կանանց նկատմամբ խտրականության արգելումը պարունակող համապատասխան ազգային օրենք, որը կներառի թե՛ ուղղակի և թե՛ անուղղակի խտրականությունը, (2) արագացնել գենդերային հավասարության մասին առաջարկվող օրենքի ընդունումը և այդ օրենքում ամրագրել կանանց և տղամարդկանց հավասարության սկզբունքը, (3) ապահովել, որ կանանց համար ամուսնության նվազագույն տարիքը բարձրացվի մինչև 18 տարեկանը, և վերացնել այս նվազագույն տարիքի համար սահմանվող ցանկացած բացառություն (քանի որ ամուսնության համար օրենքով սահմանված տարբեր նվազագույն տարիքը՝ տղամարդկանց համար 18 տարեկանը, իսկ կանանց համար՝ 17 տարեկանը, համարվել է կանանց նկատմամբ դրսևորվող խտրականություն): Բացի այդ, Կոմիտեն նաև քաջալերել է կառավարության պաշտոնյաների, դատավորների և հանրության շրջանում անուղղակի խտրականության բնույթի և նյութական հավասարության հայեցակարգի վերաբերյալ իրազեկության բարձրացումը: Այն նաև կոչ է արել պետությանը ստեղծել կանանց առաջխաղացման համար ազգային մեխանիզմ:¹⁴

Հիմք ընդունելով այդ առաջարկությունները, ինչպես նաև պետության կողմից ստանձնած այլ միջազգային և ազգային պարտավորություններ՝ մշակվեց ազգային գենդերային քաղաքականությունը: Քաղաքականությունը հիմնված է երկու հիմնական փաստաթղթերի վրա, դրանք են՝ Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգը՝ ընդունված 2010թ. փետրվարին 11-ին, և Գենդերային քաղաքականության ռազմավարական ծրագիրը՝ 2011-2015թթ. համար՝ ընդունված 2011թ. մայիսի 20-ին: Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգի նպատակն էր ստեղծել հավասար պայմաններ, հաղթահարել սեռով պայմանավորված խտրականությունների բոլոր ձևերը, ստեղծել կանանց և տղամարդկանց համար հավասար հնարավորություններ և աշխատանքի շուկայում և զբաղվածության ոլորտում տնտեսական ռեսուրսների հավասար

¹⁴Հղումը՝ <http://www.refworld.org/publisher.CEDAW,,ARM,52dd05054,0.html>, Անդամ երկրների կողմից Կոնվենցիայի 18-րդ հոդվածի ներքո ներկայացված գեկույցների ուսումնասիրություն, Անդամ երկրների կողմից 2013թ. ներկայացված 5-րդ և 6-րդ պարբերական գեկույցներ. Հայաստան, §19, հղումը՝ <http://www.refworld.org/publisher.CEDAW,,ARM,56e7d3a64,0.html>

մատչելիություն, , հանրության շրջանում հաստատել ժողովրդավարության քաղաքական մշակույթ և գենդերային հարցերի շուրջ երկխոսության մեջ հանդուրժողականություն՝ գենդերային չափանիշները ներառելով կյանքի բոլոր ոլորտներում: ¹⁵ Երկրորդ փաստաթուղթը, այն է՝ Գենդերային քաղաքականության ռազմավարական ծրագիրը, նպատակ է հետապնդում բարձրացնել կանանց մասնակցությունը որոշումներ կայացնող դերերում (մասնավորապես, հատուկ միջոցների օգնությամբ ապահովելով օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների որոշում կայացնող պաշտոնների թվում կանանց 30% ներկայացվածությունը), նվազեցնել զբաղվածության հարցերում, սոցիալական ծառայությունների, առողջապահության և կրթության ոլորտներում խտրականությունը, արձագանքել բացասական գենդերային կարծրատիպերին և կանխարգելել կանանց նկատմամբ բռնությունն ու թրաֆիքինգը:¹⁶

Գենդերային քաղաքականության հայեցակարգի իրականացման և գենդերային հավասարության խթանման նպատակով երկրի բոլոր մարզերում ստեղծվել են մշտական հանձնաժողովներ: Այժմ կառավարությունը մշակում է նոր՝ 2017-2021թթ. գենդերային քաղաքականությունը:

Բացի նշված փաստաթղթերից, 2011թ. ՀՀ կառավարությունն ընդունել է Ընդդեմ գենդերային բռնության 2011-2015թթ. ռազմավարական ծրագիր, որը կենտրոնացված է ընտանեկան բռնության կանխարգելմանն ուղղված գործողությունների վրա: Այն ներառում է բռնության կանխարգելման և աջակցման ծառայություններ մատուցող մասնագետների համար կարողությունների զարգացման սեմինարների և ընտանեկան բռնության հիմնախնդրի վերաբերյալ հանրային իրազեկման միջոցառումների կազմակերպումը: ¹⁷ Ինչ վերաբերում է դատական իշխանությանը, ապա 2014թ. օգոստոսի 29-ին ՀՀ դատարանների նախագահների խորհուրդը հաստատել է գործողությունների ծրագիր, որի նպատակն է դատավորների թեկնածուների շրջանում և դատական համակարգում գենդերային հավասարակշռության խթանումը: Այս գործողությունների ծրագիրը, *ի թիվս այլոց*, թիրախավորում է բարձր դասարանների երեխաներին և իրավաբան ուսանողներին: Այս գործողությունների ծրագրի շրջանակներում Երևանի պետական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի ուսանողների համար կազմակերպվել էր սեմինար, որի ժամանակ Աջափնյակ և Դավիթաշեն վարչական շրջանների կին դատավոր Մարգարիտա Հարթենյանը կիսվել է իր հաջող փորձով և քաջալերել ուսանողուհիներին հավատալ իրենց ուժերին հետագայում դատավորի հաջող կարիերա ունենալու համար: Այս նպատակով բարձր դասարանների երեխաների համար կազմակերպվել են մի քանի դատախազեր, որոնց ժամանակ աղջիկները հանդես են եկել դատավորի դերում:

Ինչ վերաբերում է օրենսդրական բարեփոխումներին, 2013թ. ընդունվեց ՀՀ օրենքը «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» (այսուհետ՝ «օրենքը»): Մա կանանց համար արդարադատության մատչելիությունն ապահովող կարևորագույն իրավական գործիքներից մեկն է: Օրենքի հիմնական նպատակներն են՝ կանանց և տղամարդկանց միջև հավասարության ապահովումը բոլոր բնագավառներում, ինչպես նաև՝ իրավական պաշտպանության

¹⁵Հղումը՝ http://www.un.am/up/file/Gender-Concept-Paper_Engl_2010.pdf

¹⁶Հղումը՝ http://www.un.am/up/file/2011-2015_Gender%20Policy_NAP-Eng.pdf

¹⁷Հղումը՝ [http://www.gov.am/u_files/file/kananc-xorh/Ynddem%20brnutyan%202011-2015%20programm\(1\).pdf](http://www.gov.am/u_files/file/kananc-xorh/Ynddem%20brnutyan%202011-2015%20programm(1).pdf)

ապահովումն ընդդեմ խտրականության, և քաղաքացիական հասարակության ձևավորման խթանումը այս ոլորտում: Օրենքն անդրադառնում է թե՛ ուղղակի և թե՛ անուղղակի խտրականությանը, առանձնացնում է սեռով, անհավասար աշխատավարձով պայմանավորված խտրականությունը, ընդգծում է հանրային հատվածում, աշխատանքում, զբաղվածության, առողջապահության, կրթության ոլորտներում և ընտրության իրավունքի հարցում հավասար վերաբերմունքի անհրաժեշտությունը: Մակայն, օրենքի ընդունումը հարթ չի անցել: Օրենքի վերնագրում «գենդեր» եզրույթի օգտագործման շուրջ տեղի է ունեցել հիշարժան հանրային քննարկում: Մասնավորապես, ինչպես նշել է ԵԱՀԿ նախագահի պաշտոնակատարի գենդերային հարցերով հատուկ ներկայացուցիչը՝ օրենքի նպատակը սխալ է մեկնաբանվել մի խումբ անձանց, այդ թվում՝ պատգամավորների կողմից, ովքեր պնդում էին, որ «գենդերային» հավասարության մասին օրենքն աղավաղում է ընտանիքի ավանդական հասկացությունը և խրախուսում է միասեռականությունը¹⁸: Արդյունքում քննարկման առարկա հանդիսացող եզրույթը նախագծի վերնագրից դուրս մնաց: Լայն հասարակությունը նույնպես քննարկվող եզրույթի նկատմամբ բավականին զգուշավոր վերաբերմունք էր դրսևորում՝ համատարած հոմոֆոբիայի պայմաններում. հասարակությունը մտահոգված էր, որ օրենքը կարող է օգտագործվել միասեռականությունը խթանելու նպատակով: Ահա թե ինչու օրենքն, ի վերջո, վերանվանվեց՝ ընդգծելով, որ այն կնոջ և տղամարդու միջև հավասարության մասին է՝ այդ բառերի ավանդական իմաստով: Օրենքը նախատեսում է համակարգող մարմնի ստեղծում, որը պատասխանատու է գենդերային հավասարության հատվածի համար: Այս պահանջի համաձայն՝ 2014թ. նոյեմբերին Վարչապետի թիվ 1152-Ս որոշմամբ ստեղծվեց Կանանց և տղամարդկանց հավասարության հիմնահարցերով խորհուրդը (ՀՀ կառավարությանն առընթեր): Խորհրդի նպատակը Հայաստանի Հանրապետությունում կանանց և տղամարդկանց հավասարության, սեռով պայմանավորված՝ խտրականությանն ու բռնությանն առնչվող հիմնահարցերի, դրանց կարգավորմանն ուղղված ռազմավարական և մարտավարական ծրագրերի իրականացման գործընթացների համակարգումն է՝ պետական քաղաքականության բոլոր ոլորտներում և հանրային կառավարման բոլոր մակարդակներում: Խորհրդի կազմում ընդգրկվել են գործադիր և օրենսդիր իշխանության, ինչպես նաև դատական համակարգի առավել աչքի ընկնող գործիչներ: Խորհրդի քարտուղարության աշխատանքները համակարգվում է ՀՀ կառավարության աշխատակազմի սոցիալական վարչության կողմից:¹⁹ Մակայն Խորհուրդը չի հանդիսանում անհատական դիմումների ուսումնասիրման միջոց:

Մարդու իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվող միջազգային մարմինների կողմից ներկայացված առաջարկությունների գործնականում կիրառման օրինակներից է ամուսնության համար կնոջ և տղամարդու նվազագույն տարիքների հարցում բոլոր տարբերությունների վերացումը:

Վերաբերելի իրավական դաշտում մի շարք դրական զարգացումներ են սպասվում 2015թ. սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում: Մասնավորապես, նոր

¹⁸ ԵԱՀԿ գործող նախագահի գենդերային հավասարության հարցերով հատուկ ներկայացուցիչ Ջուն Զեյթլիսի գեկույցը Հայաստան կատարած այցելության վերաբերյալ: 2013թ., էջեր 2-3:

¹⁹<http://www.gov.am/am/councils/>

փոփոխված սահմանադրությունը մեկ քայլ առաջ է շարժվել պարզապես ընդհանուր հավասարությունը երաշխավորելուց: Նոր հոդված է ավելացվել, որտեղ հստակ սահմանված է, որ «կինը և տղամարդը ունեն հավասար իրավունքներ»: Ավելին, 86-րդ հոդվածը, որտեղ թվարկված են տնտեսության, սոցիալական և մշակութային բնագավառներում պետական քաղաքականության հիմնական նպատակները, *ի թիվս այլոց*, ընդգծում է «կնոջ և տղամարդու *փաստացի* հավասարության խթանումը»:

Այս սահմանադրական բարեփոխումներին համահունչ ինչպես վերջերս ընդունված, այնպես էլ դեռևս մշակման փուլում գտնվող իրավական գործիքները ներառում են գենդերային հավասարությունն ամրագրող դրույթներ:

Այս քայլերից մեկն արված է նոր ընտրական օրենսգրքի ընդունմամբ, որը սահմանում է առնվազն 30 տոկոս գենդերային քվոտա: Այս դրական առաջընթացի կարևորությունն այն է, որ յուրաքանչյուր սեռ պետք է ոչ միայն առնվազն 30 տոկոսի չափով ներկայացված լինի, այլև ներկայացվածությունը պետք է ապահովված լինի կուսակցական ցուցակի առաջին համարից սկսած՝ ցանկացած ամբողջ թվով եռյակներում:

Խտրականության, այդ թվում նաև՝ սեռի հիմքով խտրականության բացառման ոլորտի կարևորագույն ձեռքբերումներից կլինի Հավասարության մասին օրենքը (խտրականության բացառման մասին համապարփակ օրենք), եթե այս նախագիծն ընդունվի Խորհրդարանի կողմից: Այս օրենքի նախագիծը ևս մշակվել է ի պատասխան միջազգային հանրության և քաղաքացիական հասարակության կողմից կողմից բազմիցս հնչած կոչերին: Օրենքի նախագիծը կարգավորում է սոցիալական կյանքի բոլոր ոլորտներում խտրականությունը վերացնելու երաշխիքները, խտրականության սահմանումը և տեսակները, խտրականության բացառման նպատակով իրավական պաշտպանության միջոցները և մեխանիզմները: Չափազանց կարևոր է այն, որ համաձայն այդ նախագծի՝ Հավասարության խորհուրդը ստեղծվելու է Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակին կից և ունենալու է խտրականության վերաբերյալ ներկայացվող բողոքները քննելու լիազորություն: Դատավորների համար կարևոր է իմանալ, որ այս օրենքը իրենց հնարավորություն կընձեռի վարույթ ընդունել և քննել խտրականության մասին հայցադիմումները՝ ապացուցման բեռը դնելով պատասխանողի վրա:

Մեկ այլ կարևոր փոփոխություն է ներկայացվում Քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծում, որի շնորհիվ դատախազները լիազորություն են ստանում ներկա գտնվելու նախաքննության ժամանակ վարվող հարցաքննություններին, ինչը նրանց հնարավորություն կտա այս փուլում կանխել կանանց մարդու իրավունքների խախտումները:

Ընտանեկան բռնության մասին օրենքի նախագծի քննարկումը և դատավորների դերը²⁰

Վերոհիշյալ բոլոր բարեփոխումները վկայում են պետության պատրաստակամության մասին՝ կյանքի բոլոր ոլորտներում, այդ թվում՝ արդարադատության մատչելիության հարցում, հաստատելու իրական գենդերային հավասարություն: **Դատավորներն ու դատախազները կարևոր դերակատարում ունեն այս նպատակին հասնելու հարցում:**

²⁰2016թ. նոյեմբերի 14-ի դրությամբ Ընտանեկան բռնության մասին օրենքի նախագիծը չի ներկայացվել Ազգային ժողով:

Ինչպես են ներպետական դատարանները կիրառում և կիրարկում միջազգային իրավունքը

Ընդհանուր առմամբ, չնայած օրենսդրության մեջ առկա որոշ առանձին բացթողումներին (օրինակ՝ ընտանեկան բռնության մասին օրենքի բացակայությունը), այնուհանդերձ, այն ունի անհրաժեշտ գործիքները կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիությունը ապահովելու համար, եթե դատական համակարգը և իրավապահ մարմիններն այն կիրառեն՝ գենդերային գործոնների հաշվառմամբ: ՀՀ-ի կողմից վավերացրած միջազգային փաստաթղթերը նույնպես հանդիսանում են երկրի իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը: **Ավելին, համաձայն ՀՀ սահմանադրության (Հոդված 5)՝ եթե ներպետական օրենսդրության նորմերի և վավերացված միջազգային պայմանագրերի միջև կան հակասություններ, ապա միջազգային նորմերը համարվում են գերակայող:** Բացի այդ, ՀՀ օրենքը «Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերի մասին» (Հոդված 5-րդ, մաս .1-ին) սահմանում է. « Ուժի մեջ մտած Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրի նորմերը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործում են անմիջականորեն: »: Բացի այդ, դատավարական օրենսդրությամբ ևս ընդգծվում է, որ ՀՀ կողմից վավերացված միջազգային պայմանագրերը դատավարական օրենսդրության մասն են: Հաշվի առնելով այն, որ միջազգային համաձայնագրերը մարդու իրավունքների պաշտպանության հարցում շատ ավելի համապարփակ մոտեցում են սահմանում, մարդու իրավունքների պաշտպանության մասին միջազգային փաստաթղթերի պատշաճ կիրառությունն, անկասկած, դրական ազդեցություն կունենա մարդու իրավունքների դատական պաշտպանության վրա: Մակայն իրավունքի, հաստկապես՝ միջազգային իրավունքի պատշաճ կիրարկումը Հայաստանում շատ ավելի լուրջ խնդիր է, քան անկատար օրենսդրությունը:

Մասնավորապես, ներպետական դատարանները գործերի մեծ մասի դեպքում դժկամությամբ են վերաբերվում միջազգային իրավունքի նորմերի անմիջական կիրարկմանը, թեև դրանք պաշտպանության ավելի բարձր չափանիշներ են սահմանում: Ըստ դատավորների՝ սրա պատճառն այն է, որ միջազգային պայմանագրերով սահմանված ընդհանուր նորմերը չեն կարող անմիջականորեն կիրարկվել, քանի որ դրանց արդյունավետ կիրառման համար պրակտիկ մեխանիզմներ նախատեսված չեն, և ներպետական իրավական համակարգում կա դրանց հստակեցման անհրաժեշտությունը, ինչը հաճախ համապատասխանում է իրականությանը: Կան միջազգային պայմանագրեր, որոնց կիրակման համար անհրաժեշտ են լրացուցիչ իրավական ակտեր կամ դրույթներ կամ գոյություն ունեցողների համապատասխանեցում: Միննույն ժամանակ, կան պայմանագրեր, որոնց համար չկա նոր իրավական ակտերի կամ դրույթների ընդունման անհրաժեշտություն, և դրանք դատարանների կողմից կարող են անմիջականորեն կիրառվել: Դատավորները կարող են միջազգային իրավունքի այդ դրույթները մեկնաբանել և կիրառել՝ հաշվի առնելով միջազգային դատարանների վճիռները և պայմանագրային մարմինների ընդհանուր բնույթի հանձնարարականները: Օրինակ՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (ՄԻԵԴ) վճիռները սովորաբար պարունակում են Կոնվենցիայի կիրառման հստակ չափանիշներ և ունեն անմիջական ազդեցություն:

Բացի այդ, հաճախ ցածր աստիճանի դատարանները միջազգային իրավունքին նախապատվություն չեն տալիս նույնիսկ այն դեպքերում, երբ դրանք ներպետական օրենսդրության հետ բախման մեջ են: Արդյունքում, Հայաստանը ՄԻԵԴ-ում տանուլ է տվել

մի շարք գործեր:²¹ Ինչ վերաբերում է միջազգային «մեղմ» իրավունքին, ապա դատարանների վճիռների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրան շատ հազվադեպ են հղում կատարում: Նույնիսկ վճռաբեկ դատարանը, որը հաճախ է օգտագործում մարդու իրավունքների միջազգային կոնվենցիաները, դաշնագրերը և նախադեպային իրավունքը՝ որպես իր հիմնավորումների տեսական և իրավական հիմքեր, հազվադեպ է ներառում միջազգային «մեղմ» իրավունքը: Այս առումով, կարևոր է, որ դատավորները հաշվի առնեն, որ կարող են միջազգային նորմերն ուղղակիորեն կիրառել իրենց պրակտիկայում, երբ դա հնարավոր է: Հայաստանի իրավական համակարգում դա լիովին իրավաչափ է, բացի այդ դա կհեշտացնի մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի ամբողջական և *փաստացի* կիրառությունը:

1.3. Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ապահովման ընթացքում հանդիպող խոչընդոտները²²

Սոցիալ-տնտեսական և մշակութային բնույթի խոչընդոտներ

Կանանց համար արդարադատության անհավասար մատչելիությունը, նախևառաջ, պայմանավորված է տղամարդկանց և կանանց միջև ընդհանուր անհավասարությամբ: Այս անհավասարությունը բխում է հայկական մշակույթից. տղամարդու գերակայությունը կնոջ նկատմամբ լայնորեն ընդունվում է հասարակության շրջանում: Այս արժեհամակարգը իր արտացոլումն է գտնում արդարադատության համակարգում: Անհավասարությունը լայնորեն տարածված երևույթ է հասարակության մեջ, և կնոջ ու տղամարդու հարաբերությունները կառուցվում են հենց այս հիմքի վրա: Այս երևույթը, սակայն, ունի հետաքրքիր առանձնահատկություն. այն երկխոսություն չի ստեղծում: Կանանց և տղամարդկանց միջև անհավասարությունը լայն հասարակության կողմից չի դիտարկվում և սահմանվում որպես անհավասարություն հատկապես այն միջավայրերում, որտեղ երևույթները ձևավորվում և սահմանվում են ավանդույթով:²³ Ամուսնու հրամանին հնազանդ լինելը համարվում է կանացիության նշան:²⁴ Կանայք չպետք է անկախ լինեն. արտաքին աշխարհում իրենց ժամանակը և կյանքը կազմակերպելիս նրանք պետք է հարգեն տղամարդու կարծիքը: Սակայն ամենակարևորն այն է, որ օտար տղամարդկանց հետ հարաբերվելիս նրանք պետք է իրենց որոշակի կերպ դրսևորեն, հակառակ դեպքում նրանց բարոյականությունը կարող է հարցականի տակ դրվել: Եվ ենթադրվում է, որ տղամարդիկ որոշում կայացնողներն են, նրանց, «խոսքը օրենք է», և նրանք իրականացնում են վերահսկողությունը: Մա բացատրում է կանանց նվազ մասնակցությունը հանրային կյանքին և քաղաքականությանը (խորհրդարանի միայն 10%-ը և կառավարության աշխատակազմի բարձրաստիճան պաշտոնների 11%-ը):

Տե՛ս, ի թիվս այլոց, Մինասյանն ընդդեմ Հայաստանի, Սեֆիլյանն ընդդեմ Հայաստանի, Պողոսյանն ու Բաղդասարյանն ընդդեմ Հայաստանի:

²² Տե՛ս ավելի մանրամասն «Հայաստանում կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտների, դրանց վերացմանն ուղղված միջոցների և լավագույն գործելակերպերի» մասին Գայանե Մակարյանի գեկույցում, հղումը՝ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b0f41>

²³ Ադասի Թադևոսյան, Գենդերային անհավասարություն և առօրյա գործելակերպեր. Խնդիրներ և մարտահրավերներ, «Գենդերային հիմնախնդիրները ժամանակակից Հայաստանում. Հետազոտությունից դեպի քաղաքականություն», Երևան, 2016թ. էջեր 157-158:

²⁴Տե՛ս նույն տեղում:

Հիմնվելով այս կարծրատիպերի վրա՝ կարելի է ասել, որ հասարակության մեջ կա ուժերի անհավասար բաշխում: Ինչպես արդեն ընդգծվել է, կանայք հասարակական կյանքին ակտիվորեն չեն մասնակցում: Որպես հետևանք, կանայք կախում ունեն տղամարդկանցից կյանքի գրեթե բոլոր ասպարեզներում, այդ թվում նաև՝ տնտեսական: Մինչդեռ, կանանց համար արդարադատության մատչելիության ամենատարածված խոչընդոտներից մեկը նրանց տնտեսական կախվածությունն է տղամարդկանցից: Չնայած վերջին տասնամյակում այս ոլորտում տեղի ունեցած ընդարձակ փոփոխություններին՝ կանանց մեծամասնությունը տղամարդկանց համեմատ շատ ավելի քիչ է վաստակում: Տնտեսական խոցելիությունը հաճախ նրանց թույլ չի տալիս խզել չարաշահող հարաբերությունները և իրենց նկատմամբ կատարված բռնության մասին հաղորդում ներկայացնել: Ցավոք, կանանց՝ տնտեսական հարաբերություններին հավասարապես մասնակցելու հնարավորությունները հիմնականում սահմանափակվում են այն պատճառով, որ նրանք ստիպված են հոգ տանել ընտանիքի և երեխաների մասին: Հայաստանում կանայք աշխատանքային շուկայում ներգրավված են հիմնականում ոչ լրիվ աշխատանքային դրույքով (63.4% 2014 թ.):²⁵ 2014 թ.-ին միայն կանայք են եղել գործազուրկ (100%) ընտանեկան պատճառներով:²⁶ Սա կարող է համարվել ընտանեկան բռնության տեսակ, եթե ամուսինն արգելում է կնոջը աշխատել:

«Պրոակտիվ հասարակություն» ՀԿ-ի կողմից ԵԱՀԿ Երևանյան գրասենյակի օժանդակությամբ 2012թ. իրականացված հետազոտությունը օգնել է բացահայտել, որ ընտանեկան բռնության ամենատարածված ձևերը հոգեբանականն ու տնտեսականն են:²⁷ Համաձայն վերոհիշյալ ուսումնասիրության՝ հարցման մասնակիցների 65.7%-ը դրական պատասխան է տվել հետևյալ հարցին. «Կհեռանայի՞ք այն անձից, ով ձեր նկատմամբ կիրառել է բռնություն, եթե ունենայիք բնակարան կամ ֆինանսական անկախություն»: Այս տվյալները ցույց են տալիս, թե ինչ առանցքային կարևորություն ունի կանանց տնտեսական անկախության ապահովումը նրանց անվտանգությունը և արդարադատության մատչելիությունը ապահովելու տեսանկյունից:

Իրավական և ինստիտուցիոնալ խոչընդոտներ

Ինչպես վերը նշվեց, կանայք և տղամարդիկ հասարակության մեջ կարծրատիպային դերեր ունեն: Երբ կանայք փորձում են ձեռնոց նետել այդ կարծրատիպերին կամ ավանդական ապրելակերպին, դա կարող է հանգեցնել նրանց նկատմամբ բռնության: Սույն գլխի մշակման նպատակներով հարցված գրեթե բոլոր փաստաբանները և ՀԿ-ների ներկայացուցիչները պնդում են, որ կանանց համար արդարադատության մատչելիության հիմնական խոչընդոտներն են գենդերային կարծրատիպերի ուժեղ ազդեցությունը դատական համակարգի և իրավապահների վրա: **Դատական կարծրատիպերը կանանց համար արդարադատության մատչելիության, թերևս, առավել տարածված խոչընդոտներից է որչ աշխարհում:** Այսպիսի կարծրատիպերի պատճառով դատավորները հանգում են այնպիսի տեսակետի, որը հիմնված է կանխակալ համոզմունքների վրա, այլ ոչ թե էական

²⁵Կանանց և տղամարդկանց տնտեսական գործունեությունը Հայաստանում, «ՕրսԵՋեն» հիմնադրամ, Երևան 2016թ., էջ 5:

²⁶Տե՛ս նույն տեղում, էջ 50:

²⁷«Պրոակտիվ հասարակություն» ՀԿ, «Հայաստանում ընտանեկան բռնության վերաբերյալ հետազոտության վերլուծություն», իրականացվել է ԵԱՀԿ-ի օժանդակությամբ, 2011թ., էջ 37, հղումը՝ <http://www.osce.org/yerevan/88229?download=true>

նշանակություն ունեցող փաստերի և իրական քննության :²⁸ Արդարադատության մատչելիության համատեքստում Հայաստանում ամենատարածված գենդերային կարծրատիպերը հանդիսանում են ենթադրությունները, որ (1) կանայք չափազանցնում են պոտենցիալ վտանգը, կամ (2) նրանք իրականում չեն ցանկանում հեռանալ իրենց բռնարար ամուսիններից, այլ պարզապես նախազգուշացնում են նրանց, (3) վերջիվերջո նրանք պարզապես կրկին կմիանան իրենց ամուսիններին, հետևաբար պետությունը չպետք է միջամտի նրանց ընտանեկան խնդիրներին: Արդարադատության մատչելիության վրա ազդեցություն ունեցող մեկ այլ տարածված կարծրատիպ է այն, որ ակնկալվում է, որ կանայք պետք է «պահպանեն ընտանիքը»՝ անկախ ամեն ինչից: Սա նրանց արդարադատություն փնտրելուց հետո է պահում: Դատական կարծրատիպերի առավել վտանգավոր ձևը, թերևս, դատական որոշումների կայացումն է՝ կնոջ բարոյականության հիման վրա: Այսպիսի կարծրատիպերի տրամաբանությունը ենթադրում է, որ «անբարոյական» կինը արժանի է բռնության ենթարկվելու: Այսպիսի դեպքերում կիրառվող պատիժն անհամեմատ ավելի մեղմ է լինում: Կնոջ սեռական կյանքի պատմությունը կամ նրան ամուսնական դավաճանության մեջ մեղադրելը կարող է հիմք ծառայել ամուսնու արարքի արդարացման համար, ով հասցվել է «հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակի», ինչն էլ հանգեցրել է սպանության: Օրինակ՝ Դիանա Նահապետյանի 2012թ. տեղի ունեցած սպանության գործով Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի առաջին աստիճանի դատարանը նրա ամուսնու նկատմամբ ընդամենը 3,6 տարվա ազատազրկում էր սահմանել այն պատճառաբանությամբ, որ տուժողը դավաճանել էր ամուսնուն: Պարզվեց, որ տուժողի վերաբերյալ այս չապացուցված ենթադրությունները կարող են բավարար հիմնավորում լինել ամբաստանյալին «աֆեկտի վիճակում լինելը» և իր կնոջը սպանելն արդարացնելու համար: ՀՀ քրեական օրենսգրքի այն դրույթը, որն ընկած է տվյալ դատավճռի հիմքում, սահմանված է հետևյալ կերպ. «Տուժողի գործադրած բռնության, ծաղրուծանակի, ծանր վիրավորանքի կամ այլ հակաիրավական կամ հակաբարոյական գործողությունների (անգործության), ինչպես նաև տուժողի՝ պարբերաբար դրսևորած հակաիրավական կամ հակաբարոյական վարքագծի կապակցությամբ առաջ եկած երկարատև հոգեճնշող իրավիճակի հետևանքով հանկարծակի առաջացած հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարած սպանություն»: Այս հանցանքի համար սահմանվող ազատազրկման առավելագույն սահմանը չորս տարի է: Այս դրույթը չափազանց անորոշ է, հատկապես «հակաբարոյական գործողությունների» կամ «պարբերական հակաբարոյական վարքագիծ» հասկացությունների մասով:

Այս գործի մանրամասներն ուղղակի ապշեցնող են: Վոլոդյա Մ.-ն սպանել է կողակցին՝ Դիանա Նահապետյանին, վերջինիս դուստրերի ներկայությամբ, քանի որ, նրա խոսքերով՝ «նա իրեն մի քանի ամիս շարունակ դավաճանել է»: Վոլոդյա Մ.-ն սպանել է կնոջը նրա հետ առաջացած ծեծկոտուքի ժամանակ երկու դանակով վերջինիս հասցնելով բազմաթիվ հարվածներ (21 անգամ): 2015թ.-ին (երեք տարի անց), դատարանը վճռել է, որ ամբաստանյալը գտնվել է կոմուլյատիվ աֆեկտի վիճակում, քանի որ զոհը հակաբարոյական վարքագիծ է դրսևորել, ամբաստանյալի նկատմամբ սահմանելով ընդհամենը 3 տարի 6 ամիս ազատազրկում: Հատկանշական է, որ ի սկզբանե, խնդրո առարկա հանցագործությունը

²⁸ «Դատական կարծրատիպերի վերացումը, կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը գենդերային բռնության գործերում» Միմոնե Կյուսակ, ներկայացված Մարդու իրավունքների հարցերով զլխավոր հանձնակատարի գրասենյակ , 9 հունիսի 2014թ., էջ ii:

որակվել էր որպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ սովորական սպանություն: Այնուհետև, այն վերաորակվել էր «առանձին դաժանությամբ կատարված սպանության» 104-րդ հոդվածի (2)-րդ մասի ներքո, այն հիմքով, որ սպանությունը կատարվել է զոհվածի դուստրերի առջև, և որ հանցագործը զոհին երկու դանակի միջոցով բազմաթիվ հարվածներ է հասցրել: Ի վերջո, այն 105-րդ հոդվածի համաձայն վերաորակվեց որպես «հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում» կատարված սպանություն:

Դիանա Նահապետյանի գործի քննարկում.

• Ի՞նչ է «հակաբարոյական վարքագիծը կամ գործողությունները», որը կարող է հանգեցնել «հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակի»:

• Խանդի վրա հիմնված բռնություն, գենդերային կարծրատիպեր և անուղղակի խտրականություն:

Ինչ վերաբերում է այս գործին, ապա շատ կարևոր է, որ դատավորները և դատախազները վերացնեն այն կարծրատիպը, որ անհավատարիմ կանայք արժանի են բռնության կամ որ կանանց «անբարոյական վարքագիծը» *ինքնին* հանգեցնում է աֆեկտի և արդարացնում բռնությունը նրանց հանդեպ: **Դատավորների համար օգտակար կլինեք իրենց հարց տալ, արդյոք նրանք նույն որոշմանը կհանգեին, եթե կինը սպանած լինեք ամուսնուն միևնույն հանգամանքներում: Դատական կարծրատիպերը ոչ միայն խոչընդոտում են կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը, այլև խորացնում են անվստահությունը արդարադատության համակարգի հանդեպ:**

Գենդերային կարծրատիպավորման մեկ այլ ձև է հոմոֆոբիան և տրասնֆոբիան, որը կարող է ազդել կանանց համար արդարադատության մատչելիության վրա: Նման կանանց հանդեպ հասարակության անհանդուրժողականությունը և անհարգալից վերաբերմունքն իր արտացոլումն է գտնում նաև արդարադատության համակարգում: Օրինակ, ընդդեմ «Իրավունք» ամսագրի հայտնի գործի քննության ժամանակ, որը ԼԳԲՏ համայնքի վերաբերյալ ատելության խոսքի տարրեր պարունակող մի հոդված էր հրապարակել,²⁹ դատական դահլիճի կառավարումն արժանի է քննարկման: Նախևառաջ, դատարանը չարգելեց հայցվորներին ուղղված միասեռականության վերաբերյալ վիրավորական հարցեր և մեկնաբանություններ հնչեցնելը: Երկրորդ, վերաքննիչ դատարանի դատավորն ինքն էր միասեռականության վերաբերյալ անհարկի հարցեր տալիս: Եվ վերջապես, այն բանից հետո, երբ վերաքննիչ դատարանում գործի դատական քննությունը պաշտոնապես ավարտվեց, դատավորն անտեղի կատակ հնչեցրեց՝ դատարանի դահլիճում հարց ուղղելով հայցվորների համակիրներին. «Կոնչիտա [Վյուրստը] գիտի՞, որ դուք նրան այս աստիճան պաշտպանում եք»:

Այսպիսի մեկնաբանությունները և կատակները, նույնիսկ եթե դրանք արվում են դատավարության ավարտից հետո, ի ցույց են դնում դատավորի նախապաշարմունքները և

²⁹ Հոդվածը վերնագրված էր այսպես՝ «Նրանք սպասարկում են միջազգային համասեռամուլ լոբբինգի շահերը. ազգի և պետության թշնամիների սև ցուցակը», այն ներառում էր 60 ֆիզիկական անձանց անունների մի սև ցուցակ՝ կոչ անելով մարդկանց այս անձանց նկատմամբ դրսևորել «գրոյական հանդուրժողականություն», մերժել աշխատանքի ընդունումը, հեռացնել քաղաքացիական ծառայության պաշտոններից և նույնիսկ նրանց հանդիպելիս չբարևել:

անխուսափելիորեն հարցականի տակ են դնում նրա անկողմնակալությունը: **Դատավորները պետք է ոչ միայն անաչառ լինեն, այլև այդպիսին երևան:**

Քննվող գործն ուշագրավ է, քանի որ նշված թերթի խմբագրական խորհրդի հիմնադիր նախագահը Ազգային Ժողովի անդամ (ԱԺ անդամ) էր և ներկայացնում էր իշխող կուսակցությունը, որը, տարբեր պատգամավորների կողմից արված այլ հակա-ԼԳԲՏ հայտարարությունների հետ միասին,³⁰ քաղաքացիական հասարակությանը առիթ էր տվել խոսելու՝ «պետության կողմից խրախուսվող հոմոֆոբիայի և տրանսֆոբիայի մասին»:³¹ **Այսպիսի գործերը վարելիս դատավորների համար ամենակարևոր խնդիրը պետք է լինի սեփական նախապաշարմունքներին թույլ չտալ կասկածի տակ դնել նրանց անկողմնակալությունը:**

Սեռական բռնության գոհերը նույնպես ենթարկվում են դատական կարծրատիպավորմանը: «Կատարյալ գոհի» երևույթը, որը ներկայացվել է սույն ձեռնարկի միջազգային (ընդհանուր) մասում, Հայաստանում նույնպես աշխատում է: Եթե տուժողը սեռական ակտիվություն է դրսևորում, կարծրատիպն այն է, որ նա սադրիչ վարք է դրսևորել: Տուժողին կարող են վերաբերվել դատապարտողաբար և անհարկի հարցեր տալ կապված նրա անցյալ սեռական կյանքի հետ:³²

Կանանց համար արդարադատության մատչելիության ևս մեկ խոչընդոտ է նրանց ցածր ներկայացվածությունը դատական համակարգում և իրավապահ մարմիններում: Ինչպես նշվել է վերևում, կանայք կազմում են դատավորների միայն 24%-ը: Կանայք քիչ են ներկայացված նաև իրավապահ մարմիններում: Այսպիսով, դատախազների մոտ 10%-ն են կազմում կանայք: Բացի այդ, չնայած վերջին ժամանակներս ուստիկանությունում կանանց թվի բարձրացմանը, կան շատ քիչ կին քննիչներ ու դատախազներ: Մա առաջ է բերում գենդերային չեզոքությամբ և գենդերային գործոնները հաշվի չառնող արդարադատության համակարգ: Բռնության, հատկապես՝ սեռական բռնության գոհերի համար չափազանց կարևոր է հարցաքննվել կին քննիչների կողմից, գոնե առաջին հարցաքննության ժամանակ: Դա կարող էր օգնել նվազեցնել սեռական բռնության լատենտայնության մակարդակը: Օրինակ՝ «Պրոնակտիվ հասարակություն» ՀԿ-ի կողմից ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի աջակցությամբ 2012թ. իրականացված հանրային կարծիքի հարցման արդյունքում պարզվեց, որ ընտանեկան բռնության գոհերը խուսափում են դիմել իրավապահ մարմիններին, ի թիվս մի շարք այլ պատճառների, նշելով այն, որ իրավապահ մարմինների ծառայողները չեն տիրապետում հոգեբանական հմտություններին (18.4%), ինչպես նաև այն, որ իրավապահ համակարգում գոհերի հետ անմիջականորեն աշխատող կին ուստիկաններ քիչ կան (5.3%): Մինևույն ժամանակ, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ գոհերի հետ գործ ունեցող ուստիկանների հատուկ վերապատրաստումն ավելի կարևոր է, քանի որ կին ուստիկանները նույնպես կարող են ունենալ գենդերային կարծրատիպեր: **Հետևաբար, արդարադատության մատչելիության համատեքստում դատական համակարգի և իրավապահ մարմինների գենդերային կոմպետենտությունն առանցքային դեր է խաղում:**

³⁰ ՓԻՆԹ-ի՝ մարդու իրավունքների վիճակի վերաբերյալ 2014թ. տարեկան զեկույց, հղումը՝ http://www.pinkarmenia.org/publication/2014lgbsitrep_hy.pdf էջ 9:

³¹ «ՓԻՆԹ Հայաստան»-ի իրավաբանի հետ հարցազրույցը, Լուսինե Ղազարյան, 07 հունիսի 2016թ.

³² Մանրամասների համար տե՛ս սույն գլխի Բաժին 2.2. -ը:

Իրավական դաշտի թերությունները մանրամասն քննարկվում են սույն գլխի Հատուկ մասում:

Հատուկ մաս

2. ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ՀԱՆԴԻՊՈՂ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

2.1. Ընտանեկան բռնությունը կանանց համար արդարադատության մատչելիության համատեքստում³³

ա) Ընտանեկան բռնությունը և դրա տարածվածությունը Հայաստանում

Սույն գլուխը հիմնականում ուշադրություն է սևեռում ընտանեկան բռնության խնդիրների վրա՝ հաշվի առնելով այս երևույթի՝ Հայաստանում տարածվածությունը, համաչափ կանոնակարգումների բացակայությունը և իրավապահ մարմինների կողմից այն վերացնելու անպատրաստակամությունը: Չնայած ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի հարցում քաղաքացիական հասարակության և որոշ չափով նաև՝ պետական մարմինների կողմից դրսևորվող հետևողական ջանքերին՝ այն շարունակում է մնալ հայ հասարակության համար լրջագույն խնդիրներից մեկը: Ընդ որում, դա, անշուշտ, Հայաստանում կանանց նկատմամբ բռնության առավել տարածված ձևն է: Թեև ընտանեկան բռնությունն ինքնին վտանգավոր է, այն նաև լատենտայնության բարձր մակարդակ ունի. այն թաքնված է: Սա է պատճառը, որ շատերը և հատկապես՝ տղամարդիկ, ընտանեկան բռնության հետ կապված հարցերին թերահավատորեն են մոտենում, նրանք պարզապես չեն գիտակցում, թե որքան հաճախակի է հանդիպում այս խնդիրը Հայաստանում: Ուստի, նրանք չեն կարծում, որ ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի համար երկիրը կարիք ունի հատուկ քաղաքականությունների կամ բյուջետային հատկացման: Պատճառն այն է, որ ընտանեկան բռնության որոշ ձևեր որպես բռնություն չեն դիտարկվում: Այնուամենայնիվ, ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ հարցվածների մոտ 60%-ը կարծում է, որ ընտանեկան բռնությունը Հայաստանում տարածված խնդիր է:³⁴

Դատավորների և հատկապես դատախազների համար հույժ կարևոր է երկրում ընտանեկան բռնության տարածվածության վերաբերյալ ունենալ հստակ պատկերացում: Դա իրենց հնարավորություն կտա արդյունավետ արձագանքել առկա մարտահրավերներին, բացահայտել լատենտային հանցագործությունները, մեղավորներին բերել արդարադատության դաշտ, աջակցություն ցուցաբերել տուժողներին և ապահովել նրանց անվտանգությունը, հանցագործություններին տալ ճիշտ որակումներ և անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել ընտանեկան բռնության մակարդակը նվազեցնելու համար:

Անհրաժեշտ է սկսել ընտանեկան բռնության վերաբերյալ պատկերացում կազմելուց: Այն հաճախ ասոցացվում է միայն ֆիզիկական բռնության հետ: Մասնավորապես, ՄԱԲՀ-ի կողմից իրականացրած հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ հարցմանը մասնակցած հայաստանցիների 38% -ը համարում է, որ միայն ծեծը և դիտավորությամբ մարմնական

³³Սույն գլխի ներքո ընտանեկան բռնությունը ներկայացված է նաև ԸԲ հապավմամբ:

³⁴Տվյալները հավաքված են Կանանց իրավունքների կենտրոնի կողմից (www.wrcblog.net), Հայաստանում ընտանեկան բռնության վերաբերյալ համազգային հետազոտության մասին ՄԱԲՀ զեկույց, 2011թ.

վնասվածքներ հասցնելը կարող են որակվել որպես ընտանեկան բռնություն: ³⁵ Հարցվածների 25.7%-ն ընտանեկան բռնության ձևերին են ավելացնում նաև սեռական բռնությունը, մինչդեռ ընդամենը 14.3 %-ն է կարծում, որ հոգեբանական բռնությունը (այսինքն՝ ահաբեկումը, սպառնալիքը) նույնպես ընտանեկան բռնության տեսակ է ֆիզիկական բռնության հետ միասին: ³⁶ «Պրոակտիվ հասարակություն» ՀԿ-ի կողմից անցկացրած ուսումնասիրության համաձայն՝ հարցվածների 18.4% բռնության ֆիզիկական, սեռական և հոգեբանական ձևերը լրացնում են վերահսկող վարքով (տեղաշարժման խիստ սահմանափակում), և միայն 3.3% է նշել նաև ընտանիքի չափահաս անդամի ֆինանսական ռեսուրսների խիստ սահմանափակումը:³⁷

Սակայն, մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի շրջանակում արդեն հստակորեն ամրագրված է, որ ընտանեկան բռնությունը շատ ավելի լայն հասկացություն է, քան պարզապես ֆիզիկական ոտնձգությունը: Վերջերս ընտանեկան բռնության այս համապարփակ մոտեցումն իր ամրագրումն ունեցավ նաև ՀՀ իրավական համակարգում: Այսպիսով, Սոցիալական աջակցության մասին ՀՀ օրենքը ընտանեկան բռնությունը սահմանում է որպես «ընտանիքի մեկ անդամի կողմից մյուսի նկատմամբ ֆիզիկական կամ սեռական կամ հոգեբանական բնույթի բռնի գործողությունների (բռնության) կիրառում կամ տնտեսական միջոցներից զրկում»: Այնուամենայնիվ, չնայած հոգեբանական բռնության մասին սահմանման մեջ նշված լինելու հանգամանքին, այն հազիվ թե կարելի է համարել բավարար: Այն չի ներառում վերահսկողական վարքի որոշ ձևեր, որոնք բավարար չեն հոգեբանական բռնություն որակվելու համար (այսինքն՝ տեղաշարժման սահմանափակումը, սոցիալական շփումների վերահսկումը և այլն):

Ընտանեկան բռնությունը կարող է իրականացվել ոչ միայն կանանց նկատմամբ և ոչ միայն բացառապես զուգընկերոջ կողմից: Սակայն զուգընկերոջ կողմից կանանց նկատմամբ իրականացվող բռնությունը գերակշռում է ընտանեկան բռնության այլ ձևերի նկատմամբ: Այսպես, տուժողների 61.4%-ը պատասխանել է, որ հանցագործը եղել է նրանց ամուսինը, ³⁸և հարցված կանանց միայն 2.3%-ն է հայտնել, որ երբևէ ֆիզիկական բռնության է ենթարկվել ոչ զուգընկերոջ կողմից:³⁹

Ինչ վերաբերում է ընտանեկան բռնության Հայաստանում տարածվածությանը, ապա ըստ ՀՀ ոստիկանության կողմից տրամադրած պաշտոնական տվյալների՝ 2012թ. արձանագրվել է ընտանեկան բռնության 625 միջադեպ, 2013թ.՝ շուրջ 500 միջադեպ, 2014 թ.՝ 575, 2015 թ.՝ 784, իսկ 2016 թ. առաջին ութ ամիսներին՝ 452 միջադեպ:

Այնուամենայնիվ, ՀԿ-ների ուսումնասիրությունները և կանանց իրավունքների պաշտպանության գործում նրանց ունեցած ամենօրյա փորձը, ինչպես նաև միջազգային գործակալությունների կողմից անցկացված հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ

³⁵Սույն բաժնի նպատակների համար օգտագործվել են հետևյալ ուսումնասիրությունները՝ Հայաստանում ընտանեկան բռնության վերաբերյալ Համազգային հարցման մասին ՄԱԲՀ-ի զեկույցը՝ իրականացված 2011թ. ՄԱԲՀ/Հայաստան «Ընդդեմ գենդերային բռնության Հարավային Կովկասում» (ՄԱԲՀ ԸԳԲՀԿ) ծրագրի շրջանակներում, «Պրոակտիվ հասարակություն» ՀԿ, տե՛ս վերևում 24, «Ամենաթի Ինթերնեյշնլ», «Լռությունը պատվաբեր չէ. Հայաստանում ընտանեկան բռնության դեմ պայքար», 2008թ.

³⁶ՄԱԲՀ հարցում, տե՛ս վերևում 30.

³⁷ՄԱԲՀ հարցում, տե՛ս վերևում 30. էջ 29:

³⁸«Պրոակտիվ հասարակություն» ՀԿ, տե՛ս վերևում 23, էջ 38:

³⁹ՄԱԲՀ հարցում, տե՛ս վերևում 30.

Հայաստանում ընտանեկան բռնության իրական պատկերը շատ ավելի մտահոգիչ է: Ընտանեկան բռնությունը փաստացիորեն ունի բարձր լատենտայնության մակարդակ: Օրինակ՝ ըստ *Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության կոալիցիայի*՝ միայն 2013-2015թթ., կոալիցիայի ՀԿ-ները ստացել են ընտանեկան բռնության վերաբերյալ 5,171 նախնական զանգ:⁴⁰ Բացի այդ, «Պրոակտիվ հասարակություն» ՀԿ-ի կողմից անցկացված հարցման արդյունքների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ հարցվածների 59.6% -ը (Հայաստանում անցկացված հարցման 2,695 մասնակիցներից) իրենց կյանքի ընթացքում ենթարկվել է ընտանեկան բռնության, իսկ 38.4%-ը՝ վերջին երկու տարիների ընթացքում: 2012թ. գրանցված սպանությունների զոհերի 10.5%-ը (12 մահ) կանայք են, ովքեր կյանքից զրկվել են զուգընկերոջ կամ ընտանիքի այլ անդամի կողմից: Ընդհանուր առմամբ, ընտանեկան բռնության համատեքստում միայն 2010-2015թթ. դաժան ծեծի և ծանր մարմնական վնասվածքների հետևանքով շուրջ 30 կին է մահացել և 45 երեխա մնացել է առանց մայրական խնամքի:⁴¹

Համաձայն վերը նշված ուսումնասիրության՝ ընտանեկան բռնության առավել տարածված ձևերն են սպառնալիքներն ու ահաբեկումը (44,8%) և ծեծը կամ մարմնական վնասվածքները (34,8%): Թվարկվածից զատ հարցվածների 5.6%-ը պնդում են, որ եղել են սեռական բռնության զոհ, 15.1%-ը ենթարկվել են ֆինանսական ռեսուրսների խիստ սահմանափակման, իսկ 16%-ը՝ ազատ տեղաշարժի խիստ սահմանափակման:⁴² Համեմատության համար նշենք, որ ՄԱԲՀ-ի կողմից վերոհիշյալ ուսումնասիրությունից մեկ տարի առաջ անցկացված հետազոտությունը ցույց է տվել, որ հարցված կանանց 9%-ը խոստովանել է, որ ֆիզիկական բռնության է ենթարկվել, 25%-ը՝ հոգեբանական ճնշման, 61%-ը ենթարկվել է վարքի վերահսկման, իսկ 3.3%-ը՝ սեռական բռնության, և այս բոլորը կատարվել է նրանց զուգընկերների կողմից:

Ընտանեկան բռնության դեմ արդյունավետ պայքարելու նպատակով առանցքային կարևորություն ունի տուժողների հիմնական բնութագրիչների վերլուծությունը: Այս համատեքստում, հատկանշական է, որ կրթվածության մակարդակի և հետապնդումների միջև հայտնաբերվել է ուղղակի հարաբերակցություն. որքան ցածր է կրթվածության մակարդակը, այնքան ավելի բարձր է ընտանեկան բռնության ենթարկվելու հավանականությունը: Հայաստանում ընտանեկան բռնության զոհերի 26.3%-ը չունեն 8-ամյա կրթություն, 19,5% -ը՝ 8-ամյա կրթությամբ են, 18% -ը՝ միջնակարգ կրթություն ունեն, զոհերի 13,6%-ն ունեն միջնակարգ մասնագիտական կրթություն, իսկ 13,6%-ը՝ բարձրագույն կրթություն: Այս վիճակագրական տվյալների հիմքում ընկած պատճառն այն է, որ բարձրագույն կամ մասնագիտական կրթություն չունեցող կանայք, որպես կանոն, չեն կարողանում պատշաճ վարձատրությամբ աշխատանք գտնել և տնտեսապես տղամարդկանցից ավելի կախյալ են: Բացի այդ, նվազ հավանական է, որ նրանք գոյություն ունեցող կարծրատիպերին մարտահրավեր կնետեն, կծանոթանան իրենց իրավունքներին և արդարություն կորոնեն:

⁴⁰<http://www.media-center.am/hy/1443715499>

⁴¹Տե՛ս «Կնասպանությունը՝ լուր համաճարակ» գրքում տեղ գտած գործերից մի քանիսը՝ հրատարակված 2016թ. «Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության կոալիցիայի» կողմից, հղումը՝ http://coalitionagainstviolence.org/wp-content/uploads/2016/05/Femicide_Report_ENG.pdf?be05b6

⁴²«Պրոակտիվ հասարակություն» ՀԿ, տե՛ս վերևում 23, էջ 46:

Ինչ վերաբերում է ընտանեկան բռնության (ԸԲ) զոհերի տարիքին, ապա միևնույն ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ Հայաստանում զոհերի մեծամասնությունը 31-40 տարեկան (22.3%), 51-60 տարեկան (16.2%), և 61-ից բարձր (15,7%) կանայք են: Ամենաքիչ վտանգված խումբը 18-25 տարեկանն է (10,5%):

Հարկ է նշել, որ ԸԲ զոհերի միայն 6,8%-ն է ոստիկանությանը հաղորդում ներկայացրել: Այս ցուցանիշը ընդգծում է, թե որքան բարձր է ԸԲ լատենտայնության մակարդակը: Նրանք, ովքեր չեն զեկուցել իրավապահ մարմիններին, պարզաբանել են իրենց այդ պահվածքի պատճառները: Մասնավորապես, մեծամասնությունը (41.6 %-ը) նպատակ է ունեցել ազատել իր հարազատ մարդուն (չնայած նրա իրավախախտ լինելու հանգամանքին) քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու սպառնալիքից, 21,9%-ի համար պատճառը եղել է միջադեպի համար ամաչելը և դրա հրապարակայնությունից խուսափելը, իսկ 20.2%-ի համար՝ քաջքուկներից խուսափելու ցանկությունը: ⁴³Ռատախագների դերը պետք է լինի տուժողների հետ աշխատանքը կազմակերպելը և քննիչներին ու ոստիկաններին հանձնարարելը, որ իրենց աշխատանքը կազմակերպեն՝ հաշվի առնելով գենդերային գործոնները, ապահովեն հարցաքննությունների գաղտնիությունը և վերացնեն տուժողների համար անհարկի քաջքուկները, որոնք վերջիններիս համար կարող են իրավական պաշտպանություն փնտրելուց խուսափելու պատճառ դառնալ (ինչպես օրինակ՝ չարդարացված ուշացումները, լրացուցիչ փաստաթղթեր պահանջները, ձգձգումները և այլն): Նույնը կարելի է ասել դատավորների մասին: Այսպիսով, դատախագները և դատավորները կարող են իրենց գործելակերպով վերը նշված վիճակագրությանը ուղղակիորեն մարտահրավեր նետել և բարձրացնել արդարադատության համակարգի նկատմամբ վստահությունը:

բ) Սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատումներ

Սեռի նախաձեռնողային ընտրությունը ընտանեկան բռնության առանձնահատուկ ձև է: Հայաստանում դա իսկապես հրատապ խնդիր է: Մինչ ծննդյան ժամանակ սովորական սեռային հարաբերակցությունը տատանվում է 102-106 տղաների դիմաց 100 աղջիկներ միջակայքում, 2011թ. Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովը (ԵԽՄՎ) գտել է, որ Հայաստանում այդ տոկոսային հարաբերությունը կազմում է 112 տղայի դիմաց 100 աղջիկ: 2013թ. ըստ ՄԱԲՀ-ի այդ ցուցանիշը կազմել է 114-115-ի դիմաց՝ 100: Այս հարաբերակցությունը աշխարհում երրորդ ամենաբարձրն է՝ Չինաստանից և Ադրբեջանից հետո:

Կանանց մեծամասնությունը սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատում է կատարում ամուսնու և ընտանիքի զգալի ճնշման ներքո: Այս պրակտիկան ինքնին գենդերային անհավասարության եւ խտրականության դրսևորում է: Այս պրակտիկային վերջ դնելու նպատակով Ստամբուլյան կոնվենցիան պահանջում է անդամ պետություններից քրեականացնել ճնշման ներքո իրականացվող հղիության արհեստական ընդհատումները և հոգեբանական բռնությունը: Ցավոք, Հայաստանը այս Կոնվենցիան դեռևս չի վավերացրել:

⁴³Տե՛ս նույն տեղում:

Բացի այդ, ԵԽԽՎ-ն նախաձեռնողաբերական փուլում պտղի սեռի ընտրության վերաբերյալ իր 2011թ. բանաձևում ընդգծել է, որ «կանանց նկատմամբ սաղմի /պտղի/ սեռի պատճառով հղիությունը դադարեցնելուն ուղղված սոցիալական և ընտանեկան ճնշումը պետք է համարել հոգեբանական բռնություն և [...]պարտադրված հղիության արհեստական ընդհատման փորձը պետք է քրեականացվի»: Այդ առաջարկություններից և ոչ մեկը չի իրականացվել:

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն անդամ պետություններին կոչ է արել արգելել սեռի նախաձեռնողային ընտրությունը: Այդ նպատակով է, որ «Վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը փոփոխվել է՝ արգելելով հղիության 12-րդ շաբաթից հետո դրա որևէ պատճառով, այդ թվում՝ սեռի հիման վրա, ընդհատումը՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հղիության ընդհատման համար կա հատուկ բժշկական կամ սոցիալական ցուցում: Այս փոփոխությունը հիմնված է այն փաստի վրա, որ սովորաբար պտղի սեռը որոշվում է 13-րդ կամ 14-րդ շաբաթից հետո: Օրենքի այս փոփոխության արդյունքում ակնկալվում է, որ զգալիորեն կնվազի սեռով պայմանավորված հղիության ընդհատումների թիվը, որը կարող էր երկրին կանգնեցնել ժողովրդագրական ճգնաժամի առջև: Դա նշանակում է, որ հղիության ընդհատումը, այդ թվում՝ սեռով պայմանավորված, որն անցկացվել է հղիության 12 շաբաթը լրանալուց հետո և կատարվել է առանց հաշվի առնելու հատուկ բժշկական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքները, հանդիսանում է ապօրինի հղիության ընդհատում և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի համաձայն հանգեցնում է դրա համար պատասխանատու բժշկի քրեական պատասխանատվությանը: Այս նոր կանոնակարգումը պետք է հաշվի առնել հղիության ապօրինի արհեստական ընդհատում հանցակազմով քրեական գործ հարուցելիս:

զ) Վաղ ամուսնություններ

Վաղ ամուսնությունները նույնպես ընտանեկան և զենդերային բռնության հատուկ ձև են: Թեև այս երևույթը Հայաստանում տարածված չէ, սակայն ծագումով եզդի կանանց շրջանում լայնորեն ընդունված պրակտիկա է. քանի որ եզդիական համայնքը հանդիսանում է Հայաստանում ամենամեծ ազգային փոքրամասնությունը, այս խնդիրն արժանի է ուշադրության: Ծագումով եզդի կանայք սովորաբար ամուսնանում են 14-16 տարեկան հասակում: Պետական մարմինները, սովորաբար, չեն ստուգում, թե արդյոք այդ ամուսնությունները պարտադրված են, թե ոչ: Այնուամենայնիվ, ըստ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի, անձանց միջև ամուսնությունը չի կարող իրավաբանորեն գրանցվել, եթե նրանցից մեկի 16 տարեկանը չի լրացել: Մինևնույն ժամանակ, օրենսգիրքը նախատեսում է, որ 16 տարեկանը լրացած անձը կարող է ամուսնանալ ծնողների (օրինական ներկայացուցիչների) համաձայնությամբ՝ միայն այն դեպքում, եթե նրա ընտրյալն առնվազն 18 տարեկան է:

Կանայք, որոնց ամուսնությունը իրավաբանորեն ճանաչված չէ, զրոյական իրավական պաշտպանություն ունեն գույքային իրավունքների և շատ այլ առումներով: Բացի այդ, որպես կանոն, եզդի կանայք բարձրագույն կրթություն չեն ստանում: Փաստացիորեն, շատ դեպքերում նրանք նույնիսկ ավագ դպրոց չեն հաճախում: Սա բացասական ազդեցություն է ունենում նրանց սոցիալականացման վրա և նվազեցնում է սեփական իրավունքների մասին իրազեկված լինելու նրանց հնարավորությունները: Հետևաբար, այս կանանց համար արդարություն փնտրելու և ստանալու հնարավորությունները կտրուկ ցածր են: Եզդի կանայք, ովքեր հոգեբանական օգնություն ստանալու նպատակով կապ են հաստատում

կանանց իրավունքներով զբաղվող ՀԿ-ների թեժ գծերի հետ, բողոքում են, որ իրենց համայնքում ամուսնալուծությունը պարզապես անհնարին է: Բացի այդ, նրանք նույնիսկ չեն կարող պատկերացնել, որ ընտանեկան բռնության դեպքերի առիթով հնարավոր է իրենց ամուսինների դեմ բողոք ներկայացնել: Գործնականում, այս հարցը պատշաճ ուշադրության չի արժանանում ո՛չ կառավարության և ո՛չ էլ իրավապահ մարմինների կողմից: Մասնավորապես, համաձայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի (հոդված 141)՝ 16 տարեկանը չլրացած անչափահասի հետ սեռական հարաբերությունը հանցագործություն է, եթե այն կատարած անձը 18 կամ ավելի բարձր տարիքի է: Օրենքը որևէ բացառություն չի նախատեսում այն դեպքերի համար, երբ նրանք ապրում են փաստացի ամուսնական հարաբերություններով: Իշխանությունները այսպիսի դեպքերի մասին սովորաբար իմանում են այն բանից հետո, երբ կանայք մոտ հղիության հիմքով դիմում են բժշկական օգնության: Այս առիթով հարուցված քրեական գործերի մեծ մասի դեպքում կիրառվում է Քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը, ինչը նշանակում է, որ հանցագործը ազատվում է պատժի կրումից: Պետությունը եզրինների համայնքի կյանքին չի միջամտում՝ նրանց ազգային ավանդույթների նկատմամբ հարգանք ցուցաբերելու հիմքով: Սակայն, **այս միջամտության բացակայությունը հանգեցնում է այդ անչափահասների պաշտպանության բացակայությանը և փոխհատուցման պակասին:**

Առաջարկություն՝ Պետական մարմինները պարտավոր են պաշտպանել բոլոր անչափահասներին, և նրանց էթնիկ պատկանելությունը չպետք է խոչընդոտ հանդիսանա իրենց մարդու իրավունքներից օգտվելու համար: Հետևաբար, դատախազները չպետք է ներկայացնեն, իսկ դատավորները չպետք է բավարարեն պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու բոլոր դիմումները՝ հիմնվելով սոսկ մեղավորների ազգային ավանդույթների վրա:

դ) Ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի ընթացքում հանդիպող թերացումները

Վերոնշյալ ոչ պաշտոնական տեղեկությունները պահանջում են ընտանեկան բռնության (ԸԲ) դեմ ավելի արդյունավետ քայլեր ձեռնարկել, քանի որ գործող կանոնակարգերը և քաղաքականությունը ակնհայտորեն այնքան արդյունավետ չեն գործում, որքան կարելի էր ենթադրել: Այս ոլորտի հիմնական բացթողումները կարելի է պայմանականորեն բաժանել օրենսդրական և ինստիտուցիոնալ խմբերի:

Օրենսդրական մակարդակում հիմնական խնդիրը ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի մասին համապարփակ օրենքի բացակայությունն է: Գործող Քրեական օրենսգրքը, Ընտանեկան օրենսգրքը և այլ իրավական ակտերը ընտանեկան բռնության բոլոր ասպեկտների վերաբերյալ մանրակրկիտ կարգավորում չեն պարունակում: Քրեական օրենսգրքն, օրինակ, ընտանեկան բռնությունը հստակորեն չի արգելում: Փաստորեն, այն նույնիսկ չի սահմանում բռնությունը որպես այդպիսին: Այնուամենայնիվ, այն ներառում է այնպիսի հոդվածներ, որոնք կարող են ԸԲ դեպքերում լինել կիրառելի՝ սպանությունը (հոդված 104), հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարված սպանությունը (հոդված 105), ինքնասպանության հասցնելը (հոդված 110), դիտավորությամբ առողջությանը ծանր, միջին ծանրության կամ թեթև վնաս պատճառելը (հոդվածներ 112-113, 117), հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում դիտավորությամբ առողջությանը միջին ծանրության կամ ծանր վնաս պատճառելը (հոդված 114), ծեծը (հոդված 118), ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը (հոդված 119), մարդուն առնանգելը կամ մարդուն ազատությունից ապօրինի զրկելը (հոդվածներ 131, 133), սպանության, առողջությանը ծանր վնաս

պատճառելու կամ գույքը ոչնչացնելու սպառնալիքը (հոդված 137), բռնաբարությունը, սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունները, սեքսուալ բնույթի գործողություններին հարկադրելը, սեքսուալ բնույթի գործողություններ կատարելը 16 տարին չլրացած անձի հետ (հոդվածներ 138-142): Տուժողի ֆինանսական կամ այլ կախվածությունը ենթադրյալ հանցագործից որոշ հոդվածների ներքո դիտարկվում է որպես ծանրացուցիչ հանգամանք, այն 140-րդ հոդվածի ներքո սահմանված հանցակազմի տարր է: Թվարկված հանցագործությունների համար սահմանվող պատիժները տատանվում են հանրային աշխատանքից մինչև ցմահ ազատազրկում:

Չնայած գոյություն ունեցող տարաբնույթ համապատասխան հոդվածներին՝ դրանք չեն ընդգրկում Ստամբուլյան կոնվենցիայով նախատեսված ընտանեկան բռնության բոլոր ձևերը: Մասնավորապես, դրանց թվում են՝ այսպես կոչված, սոցիալական բռնությունը (անձի տեղաշարժման խիստ վերահսկողությունը, սոցիալական շփումների սահմանափակումը և այլն), հետամտումը, հետապնդումը, , հոգեբանական բռնության որոշ ձևերը, կնոջը հղիության արհեստական ընդհատում կատարելուն պարտադրելը և այլն:

Ընտանեկան բռնության հետ կապված քրեական օրենսդրության հաջորդ խնդրահարույց կողմն այն է, որ այն ընդգրկում է միայն բռնության որոշակի ձևեր և որոշակի մակարդակ: Այսպիսով, քրեական օրենսգրքի համապատասխան դրույթները հիմնականում կիրառելի են ֆիզիկական և սեռական բռնության դեպքերում: Հոգեբանական բռնությունը պատժելի է միայն այն դեպքում, եթե կա սպանության կամ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կամ գույքը ոչնչացնելու սպառնալիք: **Այդուհանդերձ, նոր փոփոխված 119-րդ հոդվածով դիտարկությանը ուժեղ հոգեբանական տառապանք պատճառելը քրեականացվում է, որը դատախազները կարող են օգտագործել հոգեբանական բռնությունը հասցեագրելու նպատակով: Այս հոդվածը կարող է նաև օգտագործվել սոցիալական ծանր բռնության դեպքերում, որը հանգեցնում է ուժեղ հոգեբանական տառապանքի:**

Նույնիսկ ֆիզիկական բռնության դեպքում ոչ բոլոր տեսակի բռնությունները կարելի է որակել որպես հանցագործություն: Վճռաբեկ դատարանը Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների գործով սահմանել է. «ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ ձեռք դիտարկությանը տուժողին բազմակի (մեկից ավելի) հարվածներ հասցնելն է, որի արդյունքում անձին պատճառվում է ֆիզիկական ցավ»:

Վերը նշված մեկնաբանությունը այլ հանգամանքների դեպքում կարող է արդարացված լինել, բայց ոչ ԸԲ դեպքերում: Ընտանեկան բռնության իրավիճակներում ձեռք կանոնավոր բնույթ ունի և ուղեկցվում է արժանապատվության մշտական նվաստացումներով, որոնք գործող Քրեական օրենսգրքի ներքո չեն կարող առանձին որակվել որպես քրեական իրավախախտում: Սա նշանակում է, որ եթե հանցագործը ամեն օր անձին հարվածում է առանց պատճառելու ուժեղ մարմնական ցավ, այն չի կարող դիտվել որպես պատժելի ֆիզիկական բռնություն:

Առաջարկություն՝ Այս առումով, դատախազները կարող են նախաձեռնել քրեական հետապնդում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի համաձայն, ծանր հոգեկան տառապանք պատճառելու համար:

Համապատասխան օրենսդրության որոշ բացթողումներ սույն գլխի ներքո ավելի մանրամասն կանդրադարձանք հաջորդիվ:

Պատշաճ ջանասիրության բացակայությունը

Ինչ վերաբերում է ինստիտուցիոնալ թերություններին, ապա գոյություն ունեն արատավոր գործելակերպեր, ինչպես քրեական դատավարության նախնական փուլում, այնպես էլ դատական նիստի ժամանակ: Սկսենք նրանից, որ ընտանեկան բռնությունից տուժողները, որպես կանոն, իրավապահ մարմինների նկատմամբ ունեցած իրենց դժգոհության համար նշում են հետևյալ պատճառները. նրանք խորհուրդ են տալիս հանդուրժել բռնությունը և պահպանել ընտանիքը (15,3%), նրանք դրսևորում են անտարբեր վերաբերմունք (40,3%), ընտանեկան բռնության գործերով զբաղվում են հակառակ սեռի ոստիկաններ, և տուժողները անհարմար են զգում նրանց պատմել իրենց հետ պատահած միջադեպի մասին (5,3%), ոստիկանության ծառայողները տարրական հոգեբանական հմտություններ չունեն և չեն կարող ընտանեկան բռնությունից տուժածներին լսել կամ հասկանալ (18,4%): Այդ իսկ պատճառով շատ կանայք խուսափում են դիմել իրավապահ մարմիններին, այդպիսով, մեծանում է կրկնակի վիկտիմիզացիայի հավանականությունը: ԸՖ գործերի լատենտայնությունը չափազանց վտանգավոր է, դա հանգեցնում է լուրջ հետևանքների, այդ թվում նաև՝ մահվան: Կանանց կողմից բողոքների ներկայացումը չխրախուսելը և ԸՖ տուժողների նկատմամբ դրսևորած ընդհանուր անտարբերությունը չի կարելի հանդուրժել:

Եղել են դեպքեր, երբ կանայք դիմել են ոստիկանություն՝ խնդրելով օգնել դադարեցնել նրանց նկատմամբ բռնությունը: Մակայն, ոստիկանությունը չի ձեռնարկել անհրաժեշտ քայլեր, և այդ կանայք կա՛մ սպանվել են անմիջապես դրանից հետո, կա՛մ մահացել վնասվածքներից: Նույնիսկ համաձայն պաշտոնական տվյալների՝ 2015թ. ընդտանեկան բռնության 784 դեպքերից ընդամենը 150-ն է քննվել քրեական գործերի շրջանակներում: Վերջին դեպքերը տեղի են ունեցել անցյալ տարի՝ Գյումրիում, և 2016թ.-ին Երևանում՝ Աջափնյակ վարչական շրջանում: Առաջին դեպքում կինը մի քանի անգամ դիմել էր ոստիկանություն, և վերջին անգամ, երբ նա ոստիկանական բաժանմունքից տուն էր վերադարձել, կարճ ժամանակ անց նրան հայտնաբերել էին մահացած: Ոստիկանության աշխատակիցները պատասխանատու են այդ մահվան համար, քանի որ նրանք կնոջը պաշտպանելու համար անհրաժեշտ միջոցներ չեն ձեռնարկել: Մյուս դեպքում, որը տեղի էր ունեցել Երևանում, բռնության գոհը դիմել էր ոստիկանություն, որտեղ նրա հաղորդումը չէր ընդունվել՝ չնայած նրա գլխի վրա առկա *ատերևույթ* բռնության հետքերին: Կարճ ժամանակ անց նա վնասվածքներից մահացել էր:

Առաջարկություն՝ Իրավիճակը կարող է բարելավվել քրեական դատավարության նախնական փուլում խիստ դատախազական վերահսկողության հաստատման դեպքում (հանցագործության վերաբերյալ հաղորդումն ընդունելու և քրեական գործ հարուցելու փուլում): Դատախազները պետք է ավելի մեծ ուշադրություն դարձնեն ԸՖ տուժողների և նրանց ներկայացուցիչների կողմից քրեական վարույթ հարուցելը մերժելու վերաբերյալ ներկայացված բողոքներին, և, անհրաժեշտության դեպքում գործի դնեն քրեական գործ հարուցելու իրենց իրավասությունը: Ավելին, նրանք կարող են քրեական հետապնդում սկսել այն ոստիկանների դեմ, ովքեր հրաժարվել են գրանցել տուժողի բողոքները, ինչը ներկայումս հազվադեպ գործելակերպ է, կամ կարող են փոխել այն քննիչներին, ովքեր ընտանեկան բռնության գործերով պատշաճ ջանասիրություն չեն դրսևորում:

Կա նաև մտահոգություն՝ կապված ընտանեկան բռնության համատեքստում անհրաժեշտ պաշտպանության դեպքերի հետ: Մասնավորապես, մեր հարցազրույցներին մասնակցած փաստաբանները նշել են, որ երբեմն ոստիկանները ճնշում են գործադրում այն կանանց նկատմամբ, ովքեր վնասել են իրենց բռնարար ամուսիններին անհրաժեշտ պաշտպանության ժամանակ. նրանք հորդորում են երկուստեք հրաժարվել ներկայացված բողոքներից: Եվս մեկ անգամ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ քրեական գործով վարույթ հարուցելու կամ հարուցված վարույթը կարճելու նկատմամբ խիստ դատախազական վերահսկողության կարևորությունը չի կարելի թերագնահատել: Հատկապես, եթե հաշվի առնենք, որ դատախազները 24 ժամվա ընթացքում ստանում են նշված գործողությունների վերաբերյալ որոշումները և ունեն դրանք հաստատելու կամ բեկանելու իրավասություն:

ՉաՉափազանց կարևոր է գիտակցել, որ ընտանեկան բռնությունը պարզապես անեկան շրջանակներում լուծելու մասնավոր հարց չէ, այլ լայն հասարակության համար լուրջ խնդիր: Հետևաբար, ԸԲ դեպքերի քննության ժամանակ իրավապահների գործողությունները չեն կարող դիտվել որպես միջամտություն ներընտանեկան հարցերին: Նրանք լուծում են առաջնային նշանակության խնդիրներ, որոնք չափազանց կարևոր են պետության ներքին անվտանգության համար:

Համապատասխան հանցանքների թեթև որակումը և չափազանց մեղմ պատիժները

ԸԲ գործերով մտահոգություններից մեկը համապատասխան իրավախախտումներին ճիշտ իրավական գնահատական չտալն է: Նախևառաջ, հասարակական կազմակերպությունների փաստաբանները մտահոգություն են հայտնում, որ իրավապահ մարմինները հաճախ փորձում են ԸԲ միջադեպերին հնարավորինս մեղմ որակումներ տալ: Մասնավորապես, դեպքերի մեծամասնությունը որակվում են որպես ծեծ, թեև քաղաքացիական հասարակության փորձագետները հաճախ այդ գործողություններում ավելի լուրջ հանցագործությունների տարրեր են տեսնում, ինչպես օրինակ՝ առողջությանը վնաս պատճառելը:⁴⁴

Եթե հանցակազմի հատկանիշներն առկա են, ապա միշտ էլ ավելի լավ է բռնությունը որակել 119-րդ հոդվածի համաձայն, այլ ոչ թե 118-րդի, քանի որ նախորդը հանրային մեղադրանքի հանցագործություն է, մինչդեռ վերջինը մասնավոր մեղադրանքի է:

Շատ անգամ, բազմակի ընտանեկան բռնության փաստը հաշվի չի առնվում հանցագործությունը որակելիս: Միայն այն գործողությունն է նշվում մեղադրական եզրակացությունում, որի առիթով ձերբակալությունից անմիջականորեն առաջ հաղորդում է ներկայացվել և, որի կապակցությամբ ներկայացվել է «նյութական ապացույց», ինչպես օրինակ՝ բժշկական եզրակացությունը: Կան բազմաթիվ դեպքեր, երբ նախկինում կատարած ֆիզիկական և հոգեբանական բռնության գործողությունները չեն ազդում հանցագործության որակման վրա և մեղադրանքի հիմքում դրվում է բռնության միայն մեկ դրվագ:

Առաջարկություն՝ Չափազանց կարևոր է, որ բռնության ողջ պատմությունը մանրակրկիտ հետաքննվի և արտացոլվի մեղադրական եզրակացության մեջ:

⁴⁴«Կանանց իրավունքների կենտրոն» ՀԿ-ի իրավաբան Էլինա Դանիելյանի հարցազրույցից, 07 հունիսի 2016թ.

Որոշ դեպքերում, ենթադրյալ հանցանքները այդպես էլ իրավական գնահատական չեն ստանում: Օրինակ՝ Միբանուշ Աղաբեկյանի գործով նրա ամուսինն իրենց ընդհանուր տունը հրդեհել էր ընտանեկան բռնության մի քանի դրվագից հետո, երբ տիկին Աղաբեկյանը նրա դեմ երկու բողոք էր ներկայացրել, բայց հետո հրաժարվել էր դրանցից: Ջարմանալի է, որ միջադեպի հետ կապված քրեական գործ չէր հարուցվել այն հիմնավորմամբ, որ տունը պատկանել է հանցանքը կատարած անձին: Այնուամենայնիվ, ինչպես պարզ էր սեփականության վկայականի դիտարկումից, այն տիկին Աղաբեկյանի և նրա ամուսնու համատեղ սեփականությունն էր:⁴⁵

Այս առումով հարկ է ևս մեկ անգամ նշել, որ դատախազները լիազորություն ունեն փոխելու հանցանքի որակումը, ինչպես նաև վարույթ հարուցելու այն դեպքում, երբ քննչական մարմինները չեն անում դա:

Բացի այդ, այս գլխի մշակման ընթացքում հարցված փորձագետները նշում են, որ ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի հարցում առավել լուրջ ինստիտուցիոնալ խնդիրներից մեկն այն է, որ այդպիսի դեպքերում արձակվող դատավճիռները չափազանց մեղմ են: Օրինակ՝ 2016թ. Լոռու մարզի առաջին ատյանի դատարանը ընդամենը 150.000 ՀՀ դրամի տուգանք էր սահմանել մի մարդու նկատմամբ, ով մշտապես ծեծի էր ենթարկել իր կնոջն ու երեխաներին, իսկ 6-ամյա դստերը գոմում կապված էր պահել: Մեկ այլ օրինակ է վերևում արդեն ներկայացված Դիանա Նահապետյանի գործը (սպանության համար ընդամենը 3.6 տարվա ազատազրկում):

Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի առաջին ատյանի դատարանը ընդամենը 50.000 դրամ էր տուգանել Վարդան Ջամալյանին, ով 11 տարի շարունակ իր կնոջը՝ Նաիրա Զոհրաբյանին, ծեծի էր ենթարկել (քանի որ ըստ նրա՝ «նա շփվելիս է եղել անբարոյական կանանց հետ» կամ «ճաշը պատրաստ չէր, երբ ես տուն էի վերադառնում»):

Ադմկահարույց մեկ այլ գործով Վլադիկ Մարտիրոսյանը իր կնոջը՝ Թագուհի Մանսուրյանին բռնության 3 միջադեպերի ժամանակ ուժեղ մարմնական ցավ ու ծանր հոգեբանական բռնություն պատճառելու համար դատապարտվել է միայն 6 ամսվա ազատազրկման: Չնայած այս դատավճիռին՝ Շենգավիթ վարչական շրջանի առաջին ատյանի դատարանը որոշել էր պատիժը պայմանականորեն չկիրառել: Մի քանի ամիս անց պարոն Մարտիրոսյանը մեղադրվում է արդեն զոքանչին սպանելու և կնոջ ու աներոջ առողջությանը ծանր վնաս հասցնելու մեջ (գործը ընթացքի մեջ է):

Հասմիկ Խաչատրյանի գործով նրա ամուսինը, ով 9 տարի շարունակ կնոջ առողջությանը լուրջ մարմնական և հոգեկան վնաս էր հասցրել, մեղադրվում էր միայն առանց ծանրացուցիչ հանգամանքների խոշտանգումների համար (քանի որ բռնության վերաբերյալ անցյալ դրվագներն անտեսվել էին) և դատապարտվել էր միայն 1,5 տարի ազատազրկման և դատարանի դահլիճից համաներմամբ ազատ արձակվել:

⁴⁵<http://www.media-center.am/hy/1399904618>

Առաջարկություն՝ Բռնություն գործադրած անձանց նկատմամբ այս չհիմնավորված հանդուրժողական վերաբերմունքը խիստ վտանգավոր է: Այն ոչ միայն չի կանխարգելում բռնությունը, այլև մեծացնում է անվտանգությունը դատական համակարգի հանդեպ: Մինչդեռ անպատժելիության վերացումը արդարադատության մատչելիության համար շատ կարևոր տարր է: Դատավորները պետք է այնպիսի պատժամիջոցներ կիրառեն, որոնք համաչափ են կատարված իրավախախտման ծանրությանը: Մասնավորապես, նշված գործի դեպքում ԸԲ-ը անընդհատ է տեղի ունեցել: Պատժամիջոցներ սահմանելիս կարևոր է ապահովել, որ կրկնվող ընտանեկան բռնություններով վարքագիծը արժանանա ավելի խիստ պատժամիջոցների: Ինչ վերաբերում է դատախազներին, ապա նրանք կարող են տուժողներին հարցաքննել չարաշահման պատմության մասին, ստուգել և դատարանում ներկայացնել բռնարարի վերաբերյալ նախկինում վարած գործերը, և այդ հիմքով, պահանջել ավելի խիստ պատժի կիրառում:

Տուժողի անվտանգությունն ապահովելու ձախողումը

Ընտանեկան բռնության գործերով տուժողի անվտանգությունն ապահովելու ձախողումը կանանց համար արդարադատության մատչելիության ամենատարածված խոչընդոտներից մեկն է: Ինչպես արդեն նշվել է, օրենքը չի նախատեսում պաշտպանական կարգադրություններ արձակելու հնարավորությունը: Միննույն ժամանակ, ԸԲ գոհերի համար չկան պետական հովանավորությամբ գործող ապաստարաններ: ՀԿ-ների կողմից տրամադրվող ապաստարանները ամբողջովին կախված են արտաքին ֆինանսավորումից, և հետևաբար, մշտական չեն: Բացի այդ, օրենքը նաև թույլ չի տալիս անհապաղ արտաքսման որոշում արձակել: Իրավաբանական համայնքի ներսում երկարատև հրապարակային վեճ կա՝ կապված այսպես կոչված “go” որոշման հետ: Կարծիք կա, որ այս որոշումները, որոնք ստիպելու են բռնարար ամուսիններին հեռանալ իրենց բնակարաններից կանանց և երեխաներին ընտանեկան բռնությունից պաշտպանելու նպատակով, հանդիսանում են անձի սեփականության սահմանադրական իրավունքի խախտում: Այնուամենայնիվ, երբ խոսքը գնում է կյանքի և առողջության իրավունքների և սեփականության իրավունքի հավասարակշռման մասին, ապա առաջինը պետք է համարվի գերակայող:⁴⁶

Նկարագրված հանգամանքներում կանայք հայտնվում են ծայրահեղ խոցելի վիճակում և գնալու ոչ մի տեղ չունեն, իսկ բռնարարները նրանց անընդհատ սպառնում են: Այս խնդիրները չեն նպաստում կանանց դատական պաշտպանությանը դիմելու ցանկությանը և պատրաստակամությանը:

Օրինակ՝ վերը նշված Հասմիկ Խաչատրյանի գործով, պրն. Հակոբյանը (մեղադրյալը), քրեական գործի քննության ողջ ընթացքում անընդհատ սպառնացել է տուժողին, նույնիսկ դատական նիստերից մեկի ժամանակ վնասել է նրան: Նա նաև սպառնացել է Հասմիկ Խաչատրյանին աջակցող քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչներին: Նա բառացիորեն սպառնացել է ազատ արձակվելուց հետո սպանել Հասմիկ Խաչատրյանին և նրա հորը: Այնուամենայնիվ, դատարանը մերժեց կալանքի միջնորդությունը: Իսկ վերը նշված մյուս՝ Թագուհի Մանսուրյանի գործով դատավորը գործի նյութերից պետք է ծանոթ լիներ ամբաստանյալի բռնի վարքին, ինչը, սակայն, չխոչընդոտեց վերջինիս նկատմամբ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելուն:

⁴⁶Անհապաղ արգելափակման որոշման մասին տե՛ս ավելին սույն ձեռնարկի Ընդհանուր մասում:

Առաջարկություն՝ Ինչ կարող են դատախազներն անել զոհերի պաշտպանության նպատակով.

- Պահանջել խափանման խիստ միջոցների կիրառում, ինչպես օրինակ՝ կալանքը:
- Բացի այդ, նրանք կարող են քննիչներին հանձնարարականներ տալ կիրառելու պաշտպանական միջոցներ, որոնք ամրագրված են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում (Քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ գլխում), որոնք զարմանալիորեն գրեթե երբեք չեն կիրառվում ընտանեկան բռնության գործերով: Չնայած այս դրույթները սովորաբար վերաբերում են հանցագործությունների վկաների պաշտպանությանը, այլ ոչ թե տուժողների, սակայն այս օրենքը որևէ սահմանափակում չի պարունակում և հավասարապես կարող է կիրառվել նաև տուժողների պաշտպանության նպատակով:
- Տուժողի կողմից ներկայացված բողոքի համաձայն կամ բռնարարների կողմից գործի քննության ընթացքում հնչեցրած սպառնալիքի առիթով *ի պաշտոնե* հարուցել քրեական վարույթ՝ Քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի համաձայն:
- Նրանք կարող են նաև իրականացնել Ստամբուլյան կոնվենցիայի այն պահանջը, ըստ որի պետությունները պարտավոր են ապահովել «որ տուժողը / վերապրողը տեղեկացված լինի ենթադրյալ մեղավորների՝ ազատության մեջ լինելու մասին (լինի դա գրավը, մշտական կամ ժամանակավոր ազատ արձակված լինելը կամ փախուստի մեջ լինելը):»⁴⁷

Դատական նիստերի դահլիճի կառավարում

Ինչ վերաբերում է դատական նիստերին, ապա դատավորները հաճախ ըԲ զոհերի/տուժողների նկատմամբ գենդերային չեզոքություն ու անտարբեր մոտեցում են դրսևորում և/կամ չեն կանխում դատավարության մյուս մասնակիցների կողմից դրսևորվող նմանատիպ պահվածքը: Մասնավորապես, բոլոր այն դեպքերում, երբ բռնության պատճառը խանդն էր, կանանց բարոյական կերպարը քննության առարկա էր դառնում: Բոլորովին վերջերս Հեղինե Դարբազյանի գործով, ով սպանվել էր իր նախկին ամուսնու կողմից, ողջ դատավարության ընթացքում քննության առարկա էին կնոջ բարոյական հատկանիշները: Ավելին, բռնության զոհի երեխաներին դատավորը նրանց մոր վարքի մասին նույնպես հարցեր էր տալիս: Կարծես թե, եթե զոհն իսկապես արտաամուսնական սիրային կապ ունեցած լիներ, ապա այս հանգամանքը կարող էր հաշվի էր առնվել որպես սպանության գործում մեղմացուցիչ հանգամանք:

⁴⁷<http://www.icj.org/wp-content/uploads/2016/03/Universal-Womens-access-to-justice-Publications-Practitioners-Guide-Series-2016-ENG.pdf>

Առաջարկություն՝ Ինչ վերաբերում է ընտանեկան բռնության գործերի քննության ժամանակ դատավորների դերին, ապա օբյեկտիվ քննության նպատակով շատ կարևոր է ապահովել գենդերային գործոնները հաշվի առնող մթնոլորտ՝ չեզոք ոճով վարվող նիստերի փոխարեն, որոնց ժամանակ եթե ոչ ոք չի առարկում, ապա հնչում են վիրավորական հարցեր և մեկնաբանություններ: Սա հատկապես վտանգավոր է այն դեպքերում, երբ տուժողը կամ նրա ներկայացուցիչը չունեն փաստաբան: Նիստի մասնակիցները կարող են ի վերջո սկսել մեղադրանքներ հնչեցնել զոհի հասցեին: Դա չի նպաստում դատական կարծրատիպերի վերացմանը, այլ ավելի շուտ խորացնում է դրանք:

Դատավորի դերը այսպիսի սցենարի զարգացումը կանխելն է և համոզվելը, որ նրա կամ հասարակության կարծրատիպերը՝ կապված կանանց բարոյականության հետ կամ տուժող դարձած անձանց անձնական որակների հետ, ազդեցություն չեն ունենա դատավճռի վրա:

ե) Մասնավոր մեղադրանքի գործերը

Քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի 183-րդ հոդվածը թվարկում է այն հանցակազմերը, որոնցով քրեական գործերը հարուցվում են միայն տուժող կողմի բողոքի հիման վրա և ենթակա են կարճման՝ ամբաստանյալի և տուժողի միջև հաշտություն ձեռք բերելու դեպքում: Ցանկում ներառված են ծեծը, դիտավորությամբ առողջությանը թեթև վնաս պատճառելը, հոգեկան խիստ հուզմունքի պահին ծանր կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելը և այլն: ԿՆԽՎԿ-ի կողմից արդեն իսկ սահմանված է, իսկ Ստամբուլյան կոնվենցիայով վերահաստատվել է, որ քրեական վարույթի հարուցումը բացառապես տուժողի բողոքի առկայությամբ պայմանավորելը չի նպաստում արդարադատության իրականացմանը և գենդերային բռնության դեպքերի կանխարգելմանը, հատկապես՝ ընտանեկան բռնության համատեքստում: Ընտանեկան ֆիզիկական բռնության հիմնական դրսևորումները մասնավոր մեղադրանքի գործեր համարելով՝ Պետությունը բառացիորեն նպաստում է դրանց լատենտայնությանը: Ինչպես ներկայացվել է վերը, ընտանեկան բռնությունից տուժածների 41.6%-ը ոստիկանությանը չի հայտնում բռնության մասին՝ փորձելով մերձավորին զերծ պահել քրեական պատասխանատվությունից: Այս առումով Պետությունը պետք է տուժողների համար ապահովի արդարադատություն՝ առանց նրանց վրա հավելյալ ճնշում գործադրելու: Այդ նպատակով, իրավապահ մարմինները պետք է գնահատեն վտանգը և տուժող կողմի հնարավորությունները և, անհրաժեշտության դեպքում, վարույթ հարուցեն կամ վերսկսեն վարույթը *ի պաշտոնե*: Ընտանեկան բռնությունից տուժած անձինք հաճախ պարզապես զրկված են բողոք ներկայացնելու հնարավորությունից՝ մեկուսացման պատճառով, կամ սպառնալիքների հետևանքով հետ են վերցնում բողոքները: Այդուհանդերձ, բողոքը հետ վերցնելը չի չեզոքացնում վտանգը: Վերոնշյալի լույսի ներքո, Միրանուշ Ադաբեկյանի դեպքը ակնառու ցույց է տալիս գործող օրենսգրքով նախատեսված մասնավոր մեղադրանքի գործերի համակարգի և հաշտեցման հիմքով վարույթը կարճելու ընթացակարգի անարդյունավետությունը: Նա բողոք էր ներկայացրել իր բռնարար ամուսնու դեմ, սակայն ոստիկանության ծառայողները համոզել էին հետ վերցնել այն: Շատ չանցած նա դանակահարվել էր ամուսնու կողմից, սակայն դատաքննության ընթացքում հաշտվել էր ամբաստանյալի հետ: Քանի որ դա մասնավոր մեղադրանքի գործ էր, դատավորը կարճել էր

այն: Ի վերջո, 2014 թվականի ընթացքում Սիրանուշի ամուսինը շարունակել էր իր բռնի վարքագիծը և հրդեհել իրենց ընդհանուր տունը:

Նման հանգամանքներում Պետությունը պետք է հետևողականություն դրսևորի և, անհրաժեշտության դեպքում, միջամտի: *Օփուզն ընդդեմ Թուրքիայի* ուղենշային գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (ՄԻԵԴ) վճռել է.⁴⁸

«...անկախ տուժողի կողմից բողոքները հետ վերցնելու հանգամանքից, օրենսդրությունը պետք է քրեական հետապնդումն իրականացնող մարմիններին լիազորեր շարունակել Հ.Օ.-ի քրեական հետապնդումը՝ վերջինիս վարքագծի լրջության և դիմողի ֆիզիկական անվտանգությանը վերջինիս կողմից սպառնացող շարունակական վտանգի հիմքով: Հետևաբար, Պետությունը չի ձևավորել և գործի դրել այնպիսի արդյունավետ համակարգ, որի պայմաններում ընտանեկան բռնության բոլոր դրսևորումները կպատժվեին, իսկ տուժողներին կտրամադրվեին բավարար երաշխիքներ».⁴⁹

Առաջարկություն Արժե հիշատակել, որ ՄԻԵԴ վճիռները ուղղակի ներգործություն ունեն և կարող են կիրառվել՝ անկախ համապատասխան իրավական ակտերում դրանց իմպլեմենտացումից: Նոր փոփոխված Սահմանադրության 81-րդ հոդվածում ընդգծված է, որ հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ Սահմանադրությունում ամրագրված դրույթները մեկնաբանելիս հաշվի է առնվում Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան: **Ուստի, իրավապահները կարող են հղում կատարել ՄԻԵԴ նախադեպերին և դրանք ուղղակիորեն կիրառել իրենց պրակտիկայում:**

Հիշյալ գործով դատարանը ուշադրություն է հրավիրել մի շարք հարցերի վրա, որոնք ենթակա են քննարկման, երբ գնահատվում էր, թե քրեական հետապնդումը անգամ առանց տուժողի մասնակցության շարունակելը ո՞ր դեպքերում է բխում հանրային շահերից.

- Ի՞նչ ծանրության է կատարված հանցագործությունը.
- Տուժողներին ֆիզիկական⁵⁰, թե՛ հոգեբանական տառապանք է պատճառվել.
- Մեղադրյալը գենք գործադրե՞լ է.
- Հարձակումից հետո արդյոք մեղադրյալը որևէ սպառնալիք հնչեցրե՞լ է.
- Մեղադրյալն արդյո՞ք հարձակումը ծրագրել էր .
- Ի՞նչ ազդեցություն է ունեցել (այդ թվում՝ հոգեբանական) հանցանքը՝ տանը

բնակվող երեխայի կամ երեխաների վրա: Որքանո՞վ է հավանական, որ մեղադրյալը կրկին հանցագործություն կկատարի.

- Կա՞ արդյոք տուժողի առողջությանն ու անվտանգությանը սպառնացող շարունակական վտանգ: Կա՞ արդյոք դեպքին առնչվող այլ անձի առողջությանն ու անվտանգությանը սպառնացող շարունակական վտանգ:

- Տվյալ պահին ինչպիսի՞ն են տուժողի և մեղադրյալի հարաբերությունները, և այդ հարաբերությունների վրա ի՞նչ ազդեցություն կունենա քրեական հետապնդումը շարունակելը՝ տուժողի կամքին հակառակ: Գրանցվե՞լ են արդյոք բռնության այլ դեպքեր նախկին հարաբերությունների ընթացքում:

⁴⁸ Հարկ է նշել նաև, որ քննարկվող վճիռն իր արտահայտությունն է գտել նաև ՀՀ քննչական կոմիտեի նախագահի 17.12.2014 հրամանում՝ <http://investigative.am/news/view/hraman2.html>

⁴⁹ *Օփուզն ընդդեմ Թուրքիայի*, 9 հունիսի, 2009թ., Հայց N33401/02.

- Մեղադրյալը դատվածություն ունի⁵⁰, հատկապես՝ նախկինում բռնություն գործադրելու դեպքերի հետ կապված:⁵⁰

Այս չափանիշները կարող են օգտակար լինել դատախազների համար *ի պաշտոնե* քրեական հետապնդում իրականացնելու վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս:

Օրենքը, ինչպես հարկն է, չի կարգավորում հաշտության ընթացակարգը և պայմանները: Քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածն ընդամենը նշում է, որ «ոչ մեծ ծանրության» հանցանք (օրինակ՝ ծեծը կամ առողջությանը թեթև վնաս պատճառելը) կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է նրան պատճառած վնասը: Չկան այս ընթացակարգը կարգավորող այլ մեխանիզմներ, որոնք կապահովեին արդարացի փոխհատուցումը կամ, առնվազն, թույլ կտային օգտվել անվճարն իրավական օգնությունից, եթե տուժողն ունենար դրա կարիքը: Եվ, որ ամենակարևորն է, օրենքը իրավապահ մարմիններին կամ դատարանին հստակ կերպով չի պարտավորեցնում ապահովել, որ հաշտությունը տեղի ունենա տուժողի ազատ կամարտահայտությամբ: Օրենքը դրա համար իրավական որևէ գործիք ևս չի նախատեսում: Այդուհանդերձ, **Կենտրոն վարչական շրջանի դատախազությունը նման դեպքերի հետ կապված դրական փորձ ունի:** Հաշտության ցանկացած գործով դատախազը հանդիպում է տուժողի և հանցանքը կատարած անձի հետ, հարցեր է ուղղում և փորձում է ապահովել, որ տուժողները հաշտության գնալիս չգտնվեն սպառնալիքի ազդեցության ներքո: Եթե դատախազը եզրակացնում է, որ տուժողին հարկադրել են հաշտության գնալ, նա կարող է հանցանքը կատարած անձին քրեական հետապնդման ենթարկել սպառնալիքների համար:

Առաջարկվում են որոշակի գործոններ, որոնք կարող են հաշվի առնվել գնահատելու համար, թե արդյոք հաշտությունը կնքվում է տուժողի ազատ կամքով՝

- Արդյոք առկա է նախկինում բռնության գործադրման պատմություն
- Արդյոք գույզը վերջերս բաժանվել է
- Արդյոք առկա է հետապնդման կամ հետամտման պատմություն
- Արդյոք ամուսնալուծության գործընթաց է սկսվել
- Արդյոք մեղադրյալը հոգեբուժական խնդիրներ ունի
- Արդյոք բռնարարը սպառնացել է տուժողին կամ նրա հարազատներին
- Արդյոք մեղադրյալն աշխատում է և արդյոք տուժողը մեղադրյալից ֆինանսական կախում ունի
- Արդյոք մեղադրյալը դատվածություն ունի կամ ունեցել է համանման արարքի համար
- Արդյոք մեղադրյալը ակոհողից կամ թմրանյութերից կախում ունի
- Ի՞նչ փաստարկներ է տուժողը նշում հաշտության համար
- Համաձայնության գալու հանգամանքները
- Արդյոք մեղադրյալը տիրապետում է կամ նրա համար մատչելի է որևէ զենք :⁵¹

⁵⁰<http://www.icj.org/wp-content/uploads/2016/03/Universal-Womens-accesss-to-justice-Publications-Practitioners-Guide-Series-2016-ENG.pdf>, էջեր 237-238:

⁵¹ Preventing and Responding to Domestic Violence, Trainee’s Manual for law enforcement and justice sectors in Vietnam, Hanoi 2011, էջ 153.

զ) Արդարադատության մատչելիության բարելավումը ընտանեկան բռնությունից տուժած անձանց համար

Միջազգային բազմաթիվ գործակալություններ, ինչպես նաև տեղի քաղաքացիական հասարակությունը որոշակի բարեփոխումներ իրականացնելու վերաբերյալ մշտապես առաջարկություններ են ներկայացրել Հայաստանի իշխանություններին՝ ընտանեկան բռնության գոհերի համար արդարադատության մատչելիությունը միջազգային իրավունքին և միջազգային լավագույն գործելակերպին համապատասխան բարելավելու նպատակով: Այս ուղղությամբ ի՞նչ կարող են անել հատկապես դատախազները՝ ի լրումն վերը ձևակերպված առաջարկությունների:

- Ամենից առաջ, **անհրաժեշտ է խիստ հսկողություն իրականացնել քրեական վարույթի նախնական փուլի նկատմամբ** (դատախազների այս պարտականությունն ուղղակիորեն ամրագրված է Քրեական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետում), հատկապես՝ ընտանեկան բռնությունից տուժած անձանց բողոքի հիման վրա քրեական գործի հարուցումը մերժելու և հանցանքը կատարած անձի և տուժողի միջև հաշտության հետ կապված:

- Այնուհետև, **հարկավոր է անհանդուրժողականություն ցուցաբերել ընտանեկան բռնության դեպքերի քննության ժամանակ պատշաճ ջանասիրության բացակայության նկատմամբ:** Այս գործերը իրավապահ մարմինների կողմից դիտվում են որպես «նվազ կարևոր» (հավանաբար այն պատճառով, որ դրանք հիմնականում ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործություններ են լինում) և բավականաչափ ջանք չեն գործադրվում դրանք քննելու համար, քանի դեռ խոսքը չի գնում տուժողի մահվան մասին: Վիճակագրությունը ցույց է տալիս, որ սպանված կանանց մեծամասնությունը պաշտպանության համար բազմիցս դիմել է ոստիկանություն, և այս ողբերգությունները կարող էին կանխվել, եթե ոստիկանությունը հավուր պատշաճի կատարեր իր պարտականությունները:

- **Խիստ կարևոր է գենդերային բռնության դեպքերում ձգձգումներից խուսափելը:** Տուժողը հաճախ համագործակցության առավել հակված է լինում պատահարից անմիջապես հետո, այլ ոչ ավելի ուշ, երբ բռնարարը վերահաստատել է հսկողությունը տուժողի նկատմամբ: ⁵² Բացի այդ, դա կարող է նվազեցնել հավելյալ, հնարավոր է՝ առավել լուրջ հանցագործությունների հավանականությունը:

- Բացի այդ, **դատախազները պետք է թույլ չտան ընտանեկան բռնության համատեքստում կատարված հանցագործությունների ավելի մեղմ որակումը:**

- Կարող է օգտակար լինել բացառապես տուժողի ցուցմունքի վրա հիմնվելու պրակտիկայից խուսափելը: Փոխարենը, **կարելի է հաշվի առնել տուժողից անկախ մարդկանցից դեպքի մասին վկայող այլ ցուցմունքների առկայությունը:**

- Կարևոր է **հաշվի առնել ոստիկանության ծառայողների և բուժաշխատողների ցուցմունքները դատաքննության ընթացքում**, քանի որ նրանք կամ առաջինն են արձագանքում հանցագործությանը, կամ սերտորեն առնչվում են

⁵²<http://www.endvawnow.org/en/articles/1017-incorporate-knowledge-of-gender-based-violence-into-policies-and-protocols.html>

տուժողի հետ և կարող են հանցագործության մասին արժեքավոր տեղեկատվության տիրապետել:

Ինչ վերաբերում է դատավորներին, ապա նրանցից առաջին հերթին ակնկալվում է դատարանում ցուցաբերել գենդերային գործոնները հաշվի առնող մոտեցում՝ չեզոք վերաբերմունքի փոխարեն: Դատավորները կարող են մտածել իրենց առօրյա գործունեության մեջ հետևյալ փոփոխությունների կատարման մասին ընտանեկան բռնության զոհերի համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու նպատակով:

- **Կանխել դատարանում կնոջ սեռական կյանքի և բարոյական բնութագրի մասին անհարկի քննարկումները:** Գենդերային կարծրատիպերը չպետք է ազդեն դատավճռի օբյեկտիվության վրա, և դատավորները չպետք է կնոջ ենթադրյալ կամ փաստացի անհավատարմությունը դիտարկեն որպես կատարված հանցագործությունը մեղմացնող հանգամանք:

- Եթե կողմերը դատաքննության փուլում համաձայնության են գալիս, դատավորները պետք է համոզվեն, որ դա արվել է տուժողի ազատ կամքով, այլ ոչ թե սպառնալիքների և ճնշման ներքո:

- Արժե վերահաստատել, որ դատավորները կարող են դիմել Մահմանադրական դատարան կանանց սահմանադրական իրավունքներին հակասող դրույթների հետ կապված հարցերով:

- Դատավորները կարող են տուժողներին հնարավորություն ընձեռել ցուցմունք տալ հեռակա կարգով կամ կապի միջոցներով, եթե անհրաժեշտ է ապահովել նրա ինքնության գաղտնիությունը, անվտանգությունը կամ մարդու այլ իրավունքները:

- Ի լրումն սրա, դատավորները պետք է արդարացի և անկողմնակալ որոշում կայացնելու նպատակ հետապնդեն՝ հիմնվելով գործի հանգամանքների վրա, հաշվի առնելով ամուսնու կողմից կատարված չարաշահումները և կնոջ անվտանգությունը:

- Եվ, որ ամենակարևորն է՝ որպեսզի բարելավվի տուժողների համար արդարադատության մատչելիությունը, անհրաժեշտ է, որ տուժողները վստահեն դատարաններին: Դա հնարավոր չի լինի, եթե ներընտանեկան բռնության համար նշանակված պատիժները անհիմն մեղմ լինեն, իսկ հանցանքը կատարած անձը անպատիժ մնա:

2.2. Սեռական բռնությունից տուժածների համար արդարադատության մատչելիությունը և դրա բարելավման հեռանկարները

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ կանանց դեմ բռնությունը ամենից հաճախ հանդիպող, սակայն նվազագույնս պատժվող հանցատեսակն է աշխարհում:⁵³ Այս պնդումը, թերևս, տեղին է նաև Հայաստանի պարագայում: Գենդերային բռնությունը երկրում ամենատարածված բռնության տեսակն է: Իսկ գենդերային բռնության ամենավտանգավոր և լատենտային տեսակը սեռական բռնությունն է: Այդուհանդերձ, իրավապահ համակարգի

⁵³ՄԱԲՀ-ի հարցում, տե՛ս վերևում 30 , էջ 17, 2007թ., Կանանց միջազգային օրվա ամփոփաթեթը կանանց դեմ բռնության վերաբերյալ: Կանանց միջազգային օր, 2007թ.: « Քայլեր ձեռնարկեք՝ կանանց և աղջիկների դեմ բռնության անպատժելիության դեմ»: Հղումը <http://www.un.org/events/women/iwd/2007/factsfigures.shtml>

կողմից սեռական բռնությունների մակարդակը և դրանց լատենտայնությունը նվազեցնելու և նման հանցագործություն կատարած անձանց արդարադատության առջև կանգնեցնելու ուղղությամբ համակարգային և հետևողական ջանքեր չեն նկատվում: Բացի այդ, կատարյալ չէ նաև համապատասխան իրավական դաշտը:

Մասնավորապես, Քրեական օրենսգրքը քրեականացրել է բռնաբարությունը, որը կարող է դիտվել որպես գենդերային զգայունություն ունեցող *հանցակազմ*, քանի որ միայն կանայք կարող են լինել այդ հանցատեսակի զոհը, հետևաբար, միայն տղամարդիկ կարող են լինել այդ հանցագործության սուբյեկտը: Թեև Քրեական օրենսգրքը միանշանակ չի արգելում ամուսնական կամ զուգրնկերային բռնաբարությունը, հիշյալ հոդվածը և սեռական բռնության վերաբերյալ այլ հոդվածները ամուսնական բռնության մասով որևէ բացառություն չեն նախատեսում: Հետևաբար, այդ հոդվածները տեսականորեն կարող են կիրառվել նման դեպքերում: Կանանց համար արդարադատության մատչելիության հետ կապված՝ բռնաբարության սահմանման հիմնական խնդիրն այն է, որ համաձայնության բացակայությունը հիշատակված չէ որպես բռնաբարության տարր: Այսպես, 138-րդ հոդվածը բռնաբարությունը սահմանում է հետևյալ կերպ. «Բռնաբարությունը՝ տղամարդու սեռական հարաբերությունը կնոջ հետ՝ նրա կամքին հակառակ, վերջինիս կամ այլ անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով կամ կնոջ անօգնական վիճակն օգտագործելով»: Այս ձևակերպումից հետևում է, որ եթե տուժողը անօգնական վիճակում չէ, նա պետք է ակտիվորեն դիմադրի կամ արտահայտի իր անհամաձայնությունը: Սակայն այս ոլորտում վերջին ժամանակներս տեղ գտած միջազգային զարգացումները, ներառյալ՝ Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին եվրոպական կոնվենցիան (Ստամբուլյան կոնվենցիա), նշում են տուժողի կողմից համաձայնություն հայտնելու բացակայությունը՝ անհամաձայնություն հայտնելու փոխարեն: Այլ կերպ ասած, գործողությունը բռնաբարություն կարող է համարվել ոչ միայն այն դեպքում, երբ տուժողը ակնհայտ ցույց է տալիս հանցանքը կատարողի հետ սեռական հարաբերություն ունենալու անհամաձայնությունը, այլև այն ժամանակ, երբ նա նման հարաբերություն ունենալու համաձայնություն չի հայտնում:⁵⁴

Վերադառնալով Քրեական դատավարության օրենսգրքին՝ հարկավոր է սկզբից նեթ նշել, որ օրենսգրքը որպես անվերապահ կանոն չի սահմանում, որ սեռական բռնության գործերով լսումները պետք է անցկացվեն *դռնփակ*: Որոշ պայմանների առկայության պարագայում, բացառիկ հանգամանքներում, միջնորդության հիման վրա կամ սեփական նախաձեռնությամբ դատարանը կարող է որոշել՝ դատաքննությունն անցկացնել *դռնփակ*: Ամեն դեպքում, դատավճռի ներածական և եզրափակիչ հատվածները պետք է հրապարակվեն, ինչը շահագրգիռ կողմերին թույլ է տալիս իմանալ, թե ով է տուժողը: Թեև տուժող կողմը կարող է իր անունը թաքցնելու մասին միջնորդություն ներկայացնել, օրենքը միանշանակ չի ընդգծում այդ հնարավորությունը, և միջնորդության բավարարումը դարձյալ լիովին կախված է դատավորի հայեցողությունից: Գործնականում դատարաններն այդ միջնորդությունները բավարարում են՝ հիմնականում անվտանգության նկատառումներից ելնելով: Սեռական բռնությունից տուժած անձինք հաճախ դժկամություն են դրսևորում քրեական վարույթ սկսելու հարցում՝ կապված այդ հանցագործություններով պայմանավորված ամոթի և պիտակավորման հետ: Օրինակ, համաձայն «Պրոակտիվ

⁵⁴ Հետագա մանրամասների համար տե՛ս սույն ձեռնարկի ընդհանուր մասը:

հասարակություն» ՀԿ կողմից անցկացված հասարակական կարծիքի հարցման արդյունքների, լատենտային հանցագործություններից տուժած անձանց 21.9%-ի պարագայում համապատասխան մարմիններին չդիմելու պատճառը պատահարից առաջացած ամոթի զգացողությունն է և դրա հրապարակայնացումը: Ակնհայտորեն, այս հանցագործությունների գերակշիռ մեծամասնությունը սեռական բնույթի էին: Գենդերային բռնության զոհերի համար արդարադատության արդյունավետ մատչելիություն ապահովելու առումով վատ գաղափար չէր լինի, եթե նման դեպքերը, որպես կանոն, քննվեին *դոնփակ*, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ որոշ հատուկ հանգամանքների բերումով դատարանն այլ որոշում է կայացնում:

Առաջարկություն՝ **Օրենքում նման խիստ կանոնի բացակայության պայմաններում չափազանց կարևոր է, որ դատավորները հաշվի առնեն վերոհիշյալ փաստարկները և փակ լատմներ անցկացնեն սեռական բռնության հետ կապված բոլոր գործերով, եթե բացառիկ հանգամանքներ առկա չեն:**

Դատավարությունների նախաքննության փուլում և դատաքննության ընթացքում անձի սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործությունների առումով ձևավորվել են արատավոր գործելակերպեր: Մասնավորապես, բռնաբարության զոհ դարձած և այդ հարցով ՀԿ-ներին դիմած անձինք մտահոգություն են հայտնել, որ քննիչները գործին չառնչվող հարցեր էին տվել իրենց սեռական կյանքի մասին: Ավելին, տվյալ գործը քննող քննիչից բացի, այլ քննիչները ևս (բոլորը՝ արական սեռի) կարող էին միջամտել և հարցեր ուղղել: **Այս առնչությամբ դատախազները կարող են քննիչներին հրահանգավորել, թե ինչպես պետք է հարցաքննել խոցելի տուժողներին ու վկաներին նրանց արժանապատվության հանդեպ հարգանքն ապահովելու համար:**⁵⁵

Առաջարկություն՝ Ամենից առաջ հարկավոր է ապահովել հարցաքննության գաղտնիությունը: Երկրորդ, քննիչները չպետք է տուժողի կուսության կամ նախկին սեռական կյանքի մասին այնպիսի հարցեր ուղղեն, որոնք գործին չեն առնչվում: Եվ վերջապես, նրանք չպետք է քննարկման առարկա դարձնեն տուժողների հագուստը կամ արտաքին տեսքը կամ անպարկեշտ կատակներ անեն: Նույն առաջարկությունները վերաբերում են նաև դատաքննության ընթացքում դատախազի կողմից հարցեր ուղղելուն: Շատ կարևոր է իգական սեռի տուժողների հանդեպ զգայուն մոտեցում ցուցաբերելը: Ավելի մեծ թվով կանայք կդիմեն իրավասու մարմիններին, եթե վստահ լինեն, որ իրենց հանդեպ հարգալից և արժանավայել վերաբերմունք կցուցաբերվի:

Նույնը կարելի է ասել դատական նիստի անցկացման մասին: Շատ դեպքերում դատավորները չեն արգելում ոչ պատշաճ, տուժողին մեղադրելու երանգ ունեցող հարցեր ուղղելը, իսկ երբեմն նույնիսկ իրենք են նման հարցեր ուղղում: Օրենքով չկան բավարար երաշխիքներ դատաքննության փուլում կանանց անձնական կյանքի անձեռնմխելիությունը և արժանապատվությունը պաշտպանելու վերաբերյալ, կամ դատավորների մոտ բացակայում են նման գործնական հմտությունները:

⁵⁵Սեռական բռնությունից տուժած անձանց հետ վարվեցողության մասին առավել մանրամասն տե՛ս Հավելված 1-ում:

Իրականում, «տուժողին մեղադրելը» բավականին տարածված երևույթ է իրավապահ մարմինների շրջանում: Նման մի օրինակ հասարակության ուշադրությանն է արժանացել անկախ լրագրողական հետաքննության արդյունքում:⁵⁶ Հիշյալ դեպքում 3 քննիչներ կարճել էին Հասմիկի (անունը փոխված է) բռնաբարության գործը՝ հիմնավորելով, որ տուժողն ինքն է հրահրել սեռական գործողությունը, հետևաբար՝ տվյալ պատահարը հանցակազմ չի պարունակում: Այդ որոշումը չեղյալ էր համարվել Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների առաջին աստիանի դատարանի կողմից, սակայն նախաքննության մարմինը չէր վերանայել իր որոշումը: Դատարանի որոշման մեջ նշված էր, որ քննությունը կատարվել է ոչ օբյեկտիվ, և որ քննիչներից մեկը մի քանի դրվագով խախտել է տուժողի իրավունքները: Քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու փոխարեն այդ քննիչի պաշտոնը բարձրացվել էր: Երկրորդ քննիչը կասկածյալի ընկերն էր: Այդուհանդերձ, Գլխավոր դատախազությունը հաստատել էր գործը կարճելու մասին քննիչի որոշումը, որը բողոքարկել էր առաջին աստիանի դատարանի որոշումը, և բողոքը բավարարվել էր:

Այդուհանդերձ, կա նաև դատարանների կողմից բռնաբարության գործերի հետ կապված դրական փորձ: Այսպես, 2012 թ. Արմավիրի մարզի առաջին աստիանի դատարան էր ուղարկվել ոստիկանության երկու ծառայողների կողմից մարմնավաճառի բռնաբարության մի գործ: Դատաքննության ընթացքում տուժողը հրաժարվել էր իր ցուցմունքից և ասել, որ ինքն է համաձայնվել սեռական հարաբերություն ունենալ ամբաստանյալների հետ: Այդուհանդերձ, դատարանը նրա նոր ցուցմունքը համարել էր ոչ արժանահավատ՝ տրված ոստիկանության ծառայողների ճնշման ներքո: Արդյունքում, դատարանն ամբաստանյալներին մեղավոր էր ճանաչել: **Սա բոլոր դատավորների համար լավ օրինակ է առ այն, թե ինչպես պետք է վերացնել սեռական հանցագործությունների համար անպատժելիությունը և ապահովել արդարադատությունը տուժողների համար:**

Առաջարկություն՝ Սեռական բռնությունից տուժածների համար արդարադատության մատչելիության բարելավում

Սեռական բռնության հանցագործությունների հետ գործ ունենալիս կարևոր է, որ դատախազները և դատավորները՝

- Անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկեն կրկնակի զոհականացումը կանխելու ուղղությամբ:
- Բացառեն բռնության արդարացումը՝ սեռական հարաբերություն ունենալու մասին նախկինում տրված համաձայնության հիմնավորմամբ:
- Պահանջեն կամ ներկայացնեն ապացույցներ տուժողի կողմից համաձայնություն տալու, այլ ոչ թե տուժողի կողմից ֆիզիկական դիմադրության վերաբերյալ: Դիմադրության բացակայությունը բոլոր դեպքերում չէ, որ վկայում է բռնաբարության դեպքի բացակայության մասին, մինչդեռ համաձայնության բացակայությունը հենց այդ մասին է վկայում: Վերջին հանգամանքը պետք է վճռորոշ չափանիշ համարվի:
- Վերացնեն մարմնավաճառների հետ կապված նախապաշարմունքները: Մարմնավաճառների մասնակցությամբ շատ գործերով սեռական հարաբերություն ունենալու համաձայնությունը համարվում է որպես հաստատված իրողություն,

⁵⁶<http://hetq.am/arm/news/55090/brnabarutyanyan-gortsov-tuzhoxy-dimum-e-em-despannerin-hayastani-iravapahneric-huysy-ktrelov.html>

անգամ՝ բռնությամբ զուգորդված դեպքերում: Կարծրատիպը, որ մարմնավաճառները պետք է հանդուրժեն սեռական բռնությունը՝ կասկածի տակ է դնում արդարադատությունը:

3. ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՄԱՐ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՎԱՍԱՐ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ ՀԱՆԴՊՈՂ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

3.1. Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը ամուսնալուծության գործերով վարույթների ընթացքում

Կանայք, մասնավորապես՝ ընտանեկան բռնության ենթարկվածները, չափազանց խոցելի են, երբ խոսքը գնում է ամուսնալուծության մասին: Նախևառաջ, եթե ամուսնությունը գրանցված չէ, կինը չի կարող պահանջել *փաստացի* ամուսնության ընթացքում ամուսնու կողմից ձեռք բերված գույքի կեսը, որի իրավունքը կունենար գրանցված ամուսնության պարագայում: Բացի այդ, Հայաստանում երիտասարդ զույգերի մեծամասնությունը ապրում է ամուսնու ծնողների տանը, որի դեպքում ո՛չ կինը, և ո՛չ էլ երեխաները ունեցվածքի հանդեպ իրավունքներ չունեն:

Ինչ վերաբերում է ալիմենտին, եթե անգամ նախկին ամուսնուն դատարանը պարտավորեցնում է վճարել այն, միշտ չէ, որ դա նշանակում է, թե կինը կամ նրա երեխաները կստանան այդ գումարը: Բանն այն է, որ տղամարդկանցից շատերը իրենց գույքը գրանցում են ծնողների կամ այլ ազգականների անունով և իրենց եկամուտը թաքցնում Հարկային ծառայությունից: Դրա հետևանքով, նրանցից ալիմենտ ստանալը գործնականում անհնար է դառնում: Խնդիրը շատ տարածված է և արդյունավետ լուծման կարիք ունի: Բացի այդ, շատ կանայք բողոքում են, որ թեև դատական կարգով երեխաների խնամակալությունը իրենց է հանձնված, այդուհանդերձ, երեխաները դեռևս իրենց հետ չեն ապրում՝ դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության կողմից իրենց պարտականությունները հավուր պատշաճի չկատարելու կամ անտարբերության հետևանքով: Նման դեպքերում դատարանի որոշումները պատշաճ կերպով չկատարող հարկադիր կատարողները կարող են անգամ քրեական պատասխանատվության ենթարկվել, ինչը կնպաստեր նման արատավոր գործելակերպի կանխարգելմանը:

Ամուսնալուծությունից հետո մայրական իրավունքների հետ կապված իրավիճակը ևս խիստ մտահոգիչ է: Մասնավորապես, երբ կանանց ամուսինները կամ զուգընկերները նրանց հարկադրում են լքել իրենց բնակության վայրը, առաջ են գալիս երեխաների հետ տեսակցելու հետ կապված խնդիրներ: Նման դեպքերում տղամարդիկ ամենից հաճախ կանանց թույլ չեն տալիս տեսնել երեխաներին: Ընտանեկան օրենսգիրքը կամ Քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը չեն նախատեսում որևէ այլ մեխանիզմ՝ բացի մայրական իրավունքներն իրացնելու վերաբերյալ դատարանի վերջնական որոշումից: Այդուհանդերձ, դատական քննությունը կարող է շատ երկար տևել: Օրինակ, Ա. Գաբրիելյանի գործով կինը 1 տարի շարունակ չէր տեսել երեխային (նրան հարկադրաբար դուրս էին արել տանից, երբ երեխան 7 ամսական էր): Շենգավիթ վարչական շրջանի առաջին ատյանի դատարանը անընդհատ հետաձգում էր նիստերը, *ի թիվս այլ պատճառների*, հետաձգումը պայմանավորելով դատավորի՝ արձակուրդում գտնվելով: Երեխայի խնամակալության հետ կապված հարցերով *ակնհայտորեն* առկա է արդարադատության վատ կազմակերպում: Բացի այդ, խնամակալության և հոգաբարձության հանձնաժողովները օրենքով իրավասու չեն միջամտել և առաջարկել երեխայի խնամակալության հետ կապված անհամաձայնությունների անցումային լուծումներ՝ նախքան դատական որոշման կայացումը:

Ի լրումն սրա, հատկանշական է, որ երեխայի խնամակալության հետ կապված գործերում դատարանները հաշվի չեն առնում բռնի վարքագծի առկայությունը, եթե բռնի գործողությունների վերաբերյալ առկա չէ դատարանի՝ ուժի մեջ մտած ակտ: Բացի այդ, երեխայի խնամակալության հետ կապված հարցերում ակնկալիքները կանանցից շատ ավելի են, քան տղամարդկանց դեպքում: Ուստի, դատարանները երեխայի խնամակալության հետ կապված հարցերում կանանց հանդեպ առավել խիստ մոտեցում են ցուցաբերում: Օրինակ, կանայք կարող են գրկվել ծնողական իրավունքներից այնպիսի գործողությունների համար (ասենք՝ ալիմենտ չվճարելու կամ ակոնոլամություն և այլն), որոնք տղամարդիկ մշտապես անում են՝ առանց որևէ հետևանքի:

Առաջարկություն՝ Ակնհայտ է, որ երեխայի խնամակալության հետ կապված գործերում դատավորի պարտականությունն է ապահովել, որ գործը լուծվի հնարավորինս սեղմ ժամկետում՝ ելնելով երեխայի լավագույն շահից: Ինչպես նաև, խնամակալության վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել ընտանեկան բռնության նախապատմությունը: **Դատավորները պետք է ազատվեն այն կարծրատիպից, որ երեխան պետք է շփվի իր հոր հետ՝ անկախ հոր բռնի վարքագծից:** Ստամբուլյան կոնվենցիան, օրինակ (31-րդ հոդվածը), սահմանում է, որ երեխաների նկատմամբ խնամակալության վերաբերյալ որոշումներ կայացնելիս պետք է հաշվի առնվեն ընտանեկան բռնության դեպքերը, և խնամակալության հետ կապված իրավունքների համատեքստում պետք է ապահովվի բռնությունից տուժած անձանց, ներառյալ՝ երեխաների անվտանգությունը: Հետևաբար, դատավորները պետք է լրջորեն մտածեն այն հարցի մասին, թե բռնարար ամուսինը որքանով կարող է լավ հայր լինել:

Ի լրումն դրա, համաձայն ՄԻԵԴ իրավական համակարգի՝ երեխայի տեսակետերը պատշաճ կերպով չներկայացնելը և չլսելը խաթարում է որոշման կայացման գործընթացի դատավարական արդարացիությունը: Մա ևս պետք է հաշվի առնել:⁵⁷

⁵⁷ N.TS.-ը ԵՎ ԱՅԼՈՔ ընդդեմ Վրաստանի, Հայց N 71776/12, 02 փետրվարի 2016թ.:

Ամուսնալուծության գործով վարույթի ընթացքում դատավորների մոտ լայնորեն ընդունված է հաշտեցնել կողմերին, և հատկապես՝ կանանց հորդորել «պահպանել ընտանիքը»: Փաստաբաններից մեկը պատմեց մի դեպքի մասին, երբ հարուստ գործարարի կինը ամուսնալուծության դիմում էր ներկայացրել, քանի որ, իր իսկ խոսքերով, ամբողջ ժամանակ գտնվում էր սոցիալական մեկուսացման մեջ: Նիստի ժամանակ ամուսինը հրապարակավ հայտարարել էր, թե կինն ամեն դեպքում իրեն է պատկանում, և որ որևէ դատարան չի կարող բաժանել իրենց: Ընդմիջման ժամանակ դատավորը կնոջն ասել էր. «Ինչո՞ւ չես գնահատում ամուսնուդ սերը: Խելացի՛ եղիր, մի՛ կործանիր ընտանիքդ»: Որոշ ժամանակ անց կինը վերադարձել էր ամուսնու մոտ:

Առաջարկություն՝ Այս համատեքստում հարկավոր է նկատի ունենալ, որ դատավորները կոչված են իրականացնելու արդարադատությունը, լինելու անաչառ արբիտր կողմերի միջև և օրբեկտիվորեն քննելու ապացույցները: Նրա՛նք չէ, որ պետք է հաշտեցնեն կողմերին և համոզեն նրանց հետ վերցնել դիմումը, հատկապես, եթե առկա է ընտանեկան բռնության հավանականություն:

3.2. Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը աշխատանքային իրավունքի համատեքստում

Ինչպես քննարկվել է վերը, կանանց տնտեսական իրավունքների ընդլայնումը և տնտեսական անկախությունը էական նշանակություն ունեն նրանց համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու գործում: Այնուամենայնիվ, այդ նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ մշակութային և տնտեսական նախադրյալներն ամուր չեն: Կանայք մնում են տանը՝ խնամելով երեխաներին, քանի որ աշխատանքի վարձատրությունը, որը նրանք կարող են ակնկալել, բավարար չէ երեխայի խնամքի հետ կապված ծախսերը հոգալու համար: Հայաստանում գործազուրկների 63.9%-ը կանայք են⁵⁸:

Այս համատեքստում, աշխատաշուկայում կանանց և տղամարդկանց հավասար հնարավորություններն ապահովելը չափազանց կարևոր է: Ցավոք, Հայաստանում կանանց աշխատանքային իրավունքների հետ կապված վիճակը հեռու է բավարար լինելուց:

Աշխատանքի ընդունելիս խտրական գործելակերպը հանրահայտ իրողություն է: Աշխատանքային հայտարարությունները ակնառու կերպով ցույց են տալիս կանանց դերը աշխատաշուկայում: Քարտուղարների, օգնականների, ընդունարանի աշխատողի և նման այլ աշխատատեղերի վերաբերյալ հայտարարությունների գերակշիռ մեծամասնությունում պահանջվում են երիտասարդ և բարետես կանայք: Շատ հայտարարություններում, օրինակ՝ անվտանգության աշխատողների վերաբերյալ, ակնհայտորեն պահանջվում են տղամարդիկ: Նմանատիպ խտրականությունը բավականին տարածված է: Կանայք դիտվում են որպես լավ օժանդակ անձնակազմ, ճշտապահ և պարտաճանաչ աշխատողներ, ովքեր, սակայն, չեն տիրապետում վերլուծական կամ առաջնորդի հմտություններին ղեկավար պաշտոններ զբաղեցնելու համար: ⁵⁹ Շատ դեպքերում տնօրենները դժկամությամբ են կանանց առաջատար պաշտոններում նշանակում, խթանում նրանց կարիերան կամ միջոցներ ծախսում նրանց որակավորումը բարձրացնելու համար, քանի որ մտահոգված են, թե

⁵⁸Կլոբ սեդան, տե՛ս վերը նշված տեղում 9.

⁵⁹ԵՊՀ գենդերային հետազոտությունների և առաջնորդության կենտրոնի ղեկավար Գոհար Շահբազյանի հարցազրույցից, 08 հունիսի 2016թ.:

կանայք կամուսնանան, երեխաներ կունենան և երեխայի խնամքի համար արձակուրդ կվերցնեն:

Այս ենթադրությունն ընդամենը կարծրատիպ է: Կան բազմաթիվ հաջողակ բիզնեսներ, որոնք ղեկավարվում են կիրթ, աշխատասեր և հավակնոտ կանանց կողմից: Նրանցից ոմանք (օրինակ՝ Ֆաինա Հարությունյանը, ով ղեկավարում է «Ֆաինա Դիզայն» ընկերությունը, Նարինե Իսահակյանը՝ «Ինչուիկ» կրթական կենտրոնի տնօրենը, Ալին Մասրյանը՝ «Հալեպ» հանրահայտ խանութի սեփականատերը և այլոք) արժանացել են Վարչապետի կողմից շնորհված «2015թ. լավագույն կին ձեռնարկատեր» մրցանակին:

Վարձատրության գենդերային ձեռքվածքի ցուցիչով Հայաստանը Արևելյան Եվրոպայում և Կենտրոնական Ասիայում զբաղեցնում է ամենացածր դիրքերից մեկը: Նման էական անհավասարության պատճառաբանությունը դժվար է գտնել օրենքում: ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի 3-րդ հոդվածն ընդգծում է աշխատողների իրավունքների և հնարավորությունների հավասարությունը՝ որպես աշխատանքային օրենսդրության սկզբունք: Էական անհավասարության պատճառը խորը թաքնված է կարծրատիպերում և կանանց ու տղամարդկանց միջև դերերի ավանդական բաշխման մեջ:

Սոցիոլոգիական հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ դեպքերի մեծամասնությունում կանայք դեմ չեն իրականացնել այնպիսի խնդիրներ, որոնք, ի պաշտոնե, իրենց պարտականությունը չեն հանդիսանում, անգամ առանց վճարվելու հավելյալ աշխատանքի դիմաց, մինչդեռ տղամարդիկ նման դեպքերում վարձատրվում են: Բացի այդ, հաճախ տղամարդուց ավելի ցածր պաշտոն զբաղեցնող կինը կատարում է ճիշտ նույնպիսի պարտականություններ՝ առանց հավասար վարձատրություն ստանալու:

Հայաստանում առկա չէ գենդերային խտրականության վերաբերյալ լավ սահմանված նախադեպային իրավունք: Հակախտրական օրենքի բացակայությունը նշանակում է, որ մարդիկ մշտապես պարտավոր են ապացուցել, թե ինչպես են, ասենք, աշխատատեղի վերաբերյալ խտրական բնույթի հայտարարություններն ուղղակի ազդում իրենց իրավունքների վրա, ինչը բավականին դժվար է անել, եթե անձը չի ցանկանում դիմել այդ աշխատանքի համար, և պարզապես վիրավորված է խտրականության պատճառով:

Առաջարկություն՝ Նման դեպքերում դատավորներին կոչ է արվում նման հայցադիմումները քննել վիրավորանքի համատեքստում (անշուշտ, հայցվորի խնդրանքով) և նման հայցադիմումների դեպքում հանդես բերել գենդերային գործոնները հաշվի առնող մոտեցում:

Բացի այդ, կանանց իրավունքներին և օրինական շահերին վնասող՝ այդքան տարածված խտրական գործելակերպերը, *ի թիվս այլ միջոցների*, կարող են կանխվել՝ այդ իրավախախտումը կատարած անձին Քրեական օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի հիման վրա քրեական պատասխանատվության ենթարկելով՝ մարդու և քաղաքացու իրավահավասարությունը խախտելու հիմքով:

4. ՊՐԱԿՏԻԿ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ

Խնդիր 1.

Պրն. Ա.Գ.-ը մեղադրվում է իր կնոջ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու մեջ: Գործի քննության ժամանակ նա պարզաբանել էր, որ իր կինը՝ Ս.Դ.-ը, դավաճանել է իրեն: Նա միշտ կասկածել էր, որ կինը

անբարոյ ական է, սակայն երբ համոզվեց իր կասկածներին ճշմարտացիության մեջ (իր կնոջ հեռախոսում տեսել էր հաղորդագրություն՝ կնոջ սիրելիանից), խիստ զայրացել էր նիվիճակի չէր եղել վերահսկել իրեն: Դեպքը տեղի էր ունեցել գիշերը: Հաղորդագրությունը կարդալուց հետո Ա.Գ.-ն կնոջն արթնացրել էր քնից և նրանք սկսել էին վիճաբանել: Վիճաբանության ընթացքում նրանք տեղափոխվել էին խոհանոց, որտեղ Ա.Գ.-ն դանակ վերցնելով 12 հարված էր հասցրել տուժողին: Դեպքին ականատես էին եղել տուժողի երկու անչափահաս դուստրերը, որոնք սպառնացել էին, որ ոստիկանություն կգանգեն: Տուժողին հարվածներ հասցնելուց հետո ամբաստանյալը դիմել էր փախուստի:

Վարույթի նախաքննության փուլում իրականացվել էր դատահոգեբանական փորձաքննություն, համաձայն որի իր կնոջը վնաս պատճառելիս ամբաստանյալը չէր գտնվել հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում: Այդուհանդերձ, քննիչը նշանակել էր լրացուցիչ փորձաքննություն, որի եզրակացությունը ամբաստանյալի մոտ առկա է եղել հոգեկան խիստ հուզմունքի՝ ֆիզիոլոգիական աֆեկտի վիճակ: Երրորդ փորձաքննությունը, որը նշանակվել էր դատաքննության փուլում, պարզել էր, որ հանցանքի կատարման պահին հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում գտնվելու հավանականությունը բարձր է եղել:

Հարց 1. Տուժողի հարցաքննությունն ղատախազի կողմից ղատականնիստի ընթացքում:

Հարց 2. Ինչպե՞ս պետք է որակել տվյալ արարքը:

Հարց 3. Ի՞նչ հիմնավորումներ պետք է ներկայացնի ղատախազը արարքի որակման համար և ի՞նչ հիմնավորումներ ղատարանը պետք է դնի ղատավճռի հիմքում:

Հարց 4. Ի՞նչ պատիժ պետք է խնդրի ղատախազը և ի՞նչ պատիժ ղատարանը պետք է նշանակի՝ համապատասխան հիմնավորումներով:

Խնդիր 2.

Կ. Ջ.-ն՝ եզդիական ծագմամբ 14-ամյա աղջիկը, ամուսնացել է պրն. Մ.Օ.-ի հետ: Ամուսնությունը կրոնական բնույթի է և իրավական գրանցում չի ստացել: Մեկ տարի անց Կ.Ջ.-ն հղի վիճակում բուժօգնության համար դիմել էր հիվանդանոց: Հիվանդանոցն իրավապահ մարմիններին տեղեկացրել էր այդ մասին: Կարճ ժամանակ անց Մ.Օ.-ի նկատմամբ քրեական գործ էր հարուցվել՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 141-րդ հոդվածի հիման վրա: Քննության ընթացքում եզդի ակտիվիստները ցույցեր էին կազմակերպել Գլխավոր դատախազության դիմաց՝ պահանջելով կարճել վարույթը և հարգել իրենց ազգային ավանդույթները:

Դատարանում տուժողը խնդրել էր չդատապարտել ամբաստանյալին, քանի որ նա ընտանիքի կերակրողն էր, և առանց նրա ընտանիքը տնտեսական անմխիթար վիճակում կհայտնվեր: Բացի այդ, դատախազը խնդրել է սովյալ գործով կիրառել Քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը: Որպես հիմնավորող փաստարկներ՝ դատախազը նշել է, որ վաղ ամուսնությունները լայնորեն տարածված են եզդիական համայնքում և նրանց ազգային ինքնության մաս են կազմում: Ի լրումն սրա, դատախազն ընդգծել է, որ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը նման դեպքերում լայնորեն տարածված է:

Հարց 1. Ինչպե՞ս կվարվեիք դուք, եթե լինեիք դատավորի փոխարեն՝ համապատասխան հիմնավորումներով:

Հարց 2. Ձեր կարծիքով, սույն գործով դատավորի ո՞ր դիրքորոշումը կարող է խախտել Քրեական օրենսգրքի և Մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի սկզբունքները:

Խնդիր 3.

Ս.Բ.-ն, ով նախկինում սեռական ծառայություններ մատուցելով էր զբաղվում, բռնաբարության վերաբերյալ հաղորդում է ներկայացնում: Նա պնդում է, որ կասկածյալը Դ.Ն.-ն է, ով ոստիկան է և իրեն նախկինում մեկ անգամ պատասխանատվության է ենթարկել սեռական ծառայություններ մատուցելու համար: Ս.Բ.-ի խոսքերով՝ Դ.Ն.-ն իրեն փողոցում ուշ ժամի տեսնելով՝ առաջարկել էր միասին ժամանակ անցկացնել, բայց ինքը հրաժարվել էր, քանի որ որոշել էր նոր կյանք սկսել և այլևս այդ ոլորտում չէր աշխատում: Դ.Ն.-ն նրա խոսքերին լուրջ չի վերաբերվել, կարծել է, թե նա ձևացնում է, իրեն թանկացնում է, և բռնաբարել է նրան: Այնուհետև, նա Ս.Բ.-ին գումար է տվել: Քննիչը, որը զբաղվում էր կնոջ գործով, ասել է վերջինիս. «Ի՞նչ եք ուզում դուք այս մարդուց, եթե նա ձեզ գումարը տվել է: Դուք պետք է, որ վարժված լինեք սրան: Ի՞նչ է, ակնկալում էիք, որ այս ամենից հետո ձեզ հետ կվարվեին թագուհու պե՞ս»: Ի վերջո, քննիչը մերժել էր քրեական գործ հարուցելը՝ գործ հարուցելու հիմքերի բացակայության հիմնավորմամբ՝ հաշվի առնելով Դ.Ն.-ի բացատրությանն առ այն, որ վերջինս հավատում էր, որ Ս.Բ.-ն դեմ չէր լինի սեռական հարաբերություն ունենալ իր հետ, քանի որ գիտեր, որ նա եղել է սեռական ծառայություններ մատուցող: Նա կարծում էր, որ կնոջ դժկամությունն ավելի շուտ խաղի էր նման, և չէր գիտակցում, որ բռնաբարում էր նրան, հատկապես, որ նա կարճ ժամանակ անց դադարել է դիմադրել: Հակառակ դեպքում նա երբեք ուժ չէր կիրառի:

Ս.Բ.-ն քրեական գործ հարուցելը մերժելու մասին քննիչի որոշման վերաբերյալ դատախազին բողոք է ներկայացնել:

Դատախազների համար՝ Ինչպե՞ս կվարվեիք Դուք, եթե լինեիք բողոքը քննող դատախազը: Ո՞ր հանգամանքները հաշվի կառնեիք որոշում ընդունելիս:

Դատավորների համար՝ Խնդիրը շարունակվում է.

Դատախազը ներողություն է խնդրել քննիչի վերաբերմունքի համար, բայց վերջինիս որոշումը թողել է անփոփոխ: Պատճառաբանությունը Դ.Ն.-ի մեղավորությունը և Ս.Բ.-ի կողմից դիմադրություն ցույց տալն ապացուցող փաստերի բացակայությունն էր: Դատախազի կարծիքով ևս Դ.Ն.-ն կարող էր ողջամտորեն ենթադրել, որ Ս.Բ.-ն, ըստ էության, դեմ չէր լինի սեռական ակտին՝ հաշվի առնելով այն, որ վերջինս նախկինում սեռական ծառայություններ է մատուցել և ակտիվորեն չի դիմադրել: Դատախազի այս որոշումը բողոքարկվել է և գտնվում է դատարանի վարույթում:

Հարց 1. Դիմողի կողմից բացատրություն տալիս դատավորի կողմից հարցեր դիմողին:

Հարց 2. Ինչպե՞ս կվարվեիք Դուք, եթե լինեիք այս գործով դատավորը: Ո՞ր հանգամանքները հաշվի կառնեիք որոշում ընդունելիս:

Խնդիր 4.

Տիկին Վ.Հ.-ն հաղորդում է ներկայացրել Քննչական կոմիտե առ այն, որ իր ամուսինը իրեն ծեծի է ենթարկել: Նա նաև նշել է, որ դա առաջին անգամը չէ: Ամուսինը՝ Գ.Հ.-ն տարիներ շարունակ իր նկատմամբ բռնություն է գործադրել, սակայն նա չի դիմել

իրավապահներին՝ հանուն իր անչափահաս երեխաների և ընտանիքի պահպանման: Մակայն արդեն համբերությունը հասել է, և ուզում է, որ ամուսնու դեմ գործ հարուցվի:

Քննիչը քրեական գործ է հարուցում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով: Առերեսման ժամանակ մեղադրյալը տուժողի հասցեին սպառնալիքներ է հնչեցնում: Քննիչը մեղադրյալին նկատողություն է անում և այդ մասին նշում արձանագրության մեջ: Որոշ ժամանակ անց տուժողը բողոքը հետ է վերցնում: Քննիչն այդ հիմքով գործը կարճում է:

Ամիսներ անց տիկին Վ.Հ. կրկին բողոք է ներկայացնում ամուսնու դեմ, այս անգամ՝ առողջությունը վնաս պատճառելու համար: Նորից քրեական գործ է հարուցվում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 117-րդ հոդվածով: Գործի քննության ընթացքում մեղադրյալը շարունակում է տուժողի հասցեին սպառնալիքներ հնչեցնել՝ այդ թվում սպառնալով, որ նրան կգրկի երեխաներից: Տուժողն այդ մասին տեղեկացնում է քննիչին և դատախազին: Դատախազը քննիչին հանձնարարում է մեղադրյալին կարգի հրավիրել:

Վերջիվերջո, տուժողը երկրորդ անգամ բողոքը հետ է վերցնում: Գործը կարճվում է, քանի որ 117-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանքը մասնավոր մեղադրանքի գործ է:

Հարց դատախազներին՝ Ձեր գործողությունները ներկայացված գործի ընթացքում և արարքի որակում:

Խնդիր 5.⁶⁰

Արմինեն և Արամը ամուսնացել են 2008թ.⁶⁰ Լոռու մարզի Վանաձոր քաղաքի ՔԿԱԳ մարմնում գրանցելով ամուսնությունը: Համատեղ կյանքի ընթացքում 2009թ. ծնվել է նրանց որդին՝ Լևոնը:

2012թ. սկսված՝ Արամը սկսել է օգտագործել այկոհոլ և թմրանյութեր, ինչի հետևանքով ընտանիքում վեճեր են ծագել: Արամը պարբերաբար ֆիզիկական բռնություն է կիրառել Արմինեի նկատմամբ, սակայն Արմինեն լռել է հանուն ընտանիքի պահպանման և երեխայի:

2013թ. հուլիսին հերթական անգամ Արամը տուն է վերադարձել և դաժանորեն ծեծել Արմինեին և վերջինս հարվածներից խուսափելու համար դուրս է եկել տանից: Արմինեն դիմել է ոստիկանություն, որտեղ նրան խորհուրդ են տվել վերադառնալ տուն և հարթել ընտանիքի խնդիրներն ընտանիքի ներսում: Հաջորդ օրը Արմինեն հայցադիմում է ներկայացրել դատարան ամուսնալուծության պահանջով և եկել է տուն՝ երեխային և իր իրերը վերցնելու համար, սակայն Արամը հրաժարվել է նրան ներս թողնել և մոտ չի թողել երեխային: Արմինեն ավելացրել է իր հայցապահանջը դատարանում երեխայի բնակության վայրը մոր մոտ սահմանելու պահանջով, միևնույն ժամանակ միջնորդելով դատարանին, որպես հայցի ապահովման միջոց, երեխայի բնակության վայրը ժամանակավոր սահմանել իր հետ: Դատարանը մերժել է միջնորդությունը օրենքով սահմանված հայցի ապահովման նման միջոցի բացակայության պատճառով:

⁶⁰ 5-րդ խնդիրը մշակվել է Նվարդ Փիլիպոսյանի կողմից

Դատական առաջին նիստը նշանակվել է 2013թ. սեպտեմբերին և հետաձգվել է Արամի չներկայանալու պատճառով: Այնուհետև դատական նիստերը նշանակվել են երկու ամիսը մեկ անգամ և անընդհատ հետաձգվել տարբեր պատճառաբանությամբ: 2013թ. օգոստոսին Արմինեն դիմում է ներկայացրել խնամակալության և հոգաբարձության հանձնաժողով՝ երեխայի հետ տեսակցությունն ապահովելու համար, սակայն խնամակալության հանձնաժողովը հրաժարվել է որևէ դիրքորոշում արտահայտել, քանի որ գործը քննվում է դատարանում: Ոստիկանությունը ևս հրաժարվել է նրան որևէ կերպ աջակցել երեխային վերադարձնելու հարցում:

2013թ. նոյեմբերին Արմինեն հուսահատ իրավիճակում հետևել է Արամի քրոջը երեխային դուրս տանելիս և հարմար պահ գտնելով վերցրել երեխային և հեռացել: Արամը դիմել է ոստիկանություն, ինչից հետո ոստիկանության աշխատակիցները գնացել են Արմինեին և պահանջել հայտնել երեխայի գտնվելու վայրը՝ վախեցնելով քրեական հետապնդմամբ: 2014թ. ապրիլին Արամը, պարզելով Արմինեի բնակության վայրը, խնամակալության հանձնաժողովի միջոցով գտել է նրա բնակավայրը, մուտք գործել Արմինեի բնակարան, խլել երեխային ու վերադարձրել իր տուն: Այս րնթացքում՝ 2014թ. մարտին առաջին ասյանի դատարանը վճիռ է կայացրել երեխայի բնակության վայրը մոր մոտ սահմանելու մասին: Արամը բողոքարկել է վճիռը վերաքննիչ դատարան:

2014թ. սեպտեմբերին ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը բեկանել և նոր քննության է ուղարկել գործը, քանի որ առաջին ասյանի դատարանը չէր ուսումնասիրել Արմինեի բավարարմիջոցներ ունենալու և իր բնակավայրում բնակվելու իրավունք ունենալու փաստերը /չէր ներկայացրել վարձակալության պայմանագիր, համաձայնություն սեփականատիրոջից և կադաստրի վկայական/: Գործի նոր քննությունը սկսվել է 2015թ. փետրվարին: Արմինեն ներկայացրել է բոլոր անհրաժեշտ փաստաթղթերը և կրկին խնդրել դատարանին, որպես հայցի ապահովման միջոց երեխայի բնակության վայրը սահմանել իր մոտ, արգելել իր և երեխայի շփմանը խոչընդոտելը, սակայն դատարանը մերժել է նրա բոլոր միջնորդությունները: Նա նաև միջնորդել է գործը քննել արագացված կարգով, սակայն այս պահանջը ևս մերժվել է, քանի որ գործի համար անհրաժեշտ էր ուսումնասիրել միջաբան փաստաթղթեր, այդ թվում և խնամակալության և հոգաբարձության հանձնաժողովի եզրակացությունը:

Դատարանը կրկին վճռով բավարարել է Արմինեի պահանջը 2015թ. նոյեմբերին, սակայն վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը 2016թ. մայիսին կրկին բեկանել է վճիռը խնամակալության մարմնի հետազոտական ակտի բացակայության պատճառով: Գործը ևս մեկ անգամ վերադարձել է առաջին ասյանի դատարան, կրկին քննվել հետաձգումներով և վերջապես 2017թ. մայիսին առաջին ասյանի դատարանի վճիռը մտել է օրինական ուժի մեջ՝ սահմանելով երեխայի բնակության վայրը մոր մոտ:

Այս րնթացքում Լևոնը դարձել է 8 տարեկան և հրաժարվում է շփվել մոր հետ՝ համարելով, որ նա թողել է իրեն և հեռացել: ԴԱՀԿ

ծառայությունն աշխատակիցները հրաժարվում են կատարել վճարի պահանջները՝ երեխայի ցանկության քաղաքացիության պատճառով:

Հարց 1. Խախտվե՞լ է արդյոք Արմինեի արդարադատության մասն էլ ինչի անհրաժեշտությունը: Հիմնավորե՞ք պատասխանը:

Հարց 2. Թերացե՞լ է արդյոք դատական համակարգը սույն գործի քննությանն իրականացնելիս, թե՞ շարժվել է օրենքի տառին համապատասխան:

Հարց 3. Ի՞նչ իրավակիրառ պրակտիկայի փոփոխություններ կառաջարկե՞ք արդարադատության մասն էլ ինչի անհրաժեշտությունն ստիճանն ապահովելու համար:

Խնդիր 6.⁶¹

Ս.Խ.՝ 37 տարեկան, ամուսնավոր ծված, ունի երկու անչափահաս երեխա, ապրում է երեխաների հետ վարձակալած բնակարանում: Աշխատում է տեղի խանութների մեկում՝ որպես վաճառողուհի:

Ս.Խ.-ն ենթարկվել է սեռական բռնության 2016 թվականի նոյեմբերի 20-ին, ոստիկանությունն դիմել է 4 ամիս անց: Դեպքից հետո մեղադրյալը սկսել է պարբերաբար անհանգստացնել կնոջը, պնդել, որ Ս.-ի մերկ լուսանկարներն ունի իր մոտև կարող է տարածել դրանք համացանցով, եթե Ս.-ն նորից չհանդիպի իրեն: Գործի քննությանը հասել է դատաքննության փուլին: Դատարանի դահլիճում կինն անընդհատ լացում է, չի կարողանում պատմել կատարվածի մասին, պնդում է, որ վախենում է մեղադրյալից:

Գործի նյութերի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ մեկ անգամ նախկինում տղամարդը նորից փորձ է կատարել կնոջը բռնության ենթարկելու, սակայն կինը կարողացել է մի կերպ փախչել ավտոմեքենայից, այդ անգամ, սակայն, չի կարողացել: Այն հարցին, թե ինչու է երկրորդ անգամ նստել վերջինիս ավտոմեքենան, կինը նախաքննական իր ցուցմունքում նշում է, որ ստիպողաբար է նստել ավտոմեքենան, քանի որ մեղադրյալն իրեն վախեցրել և սպառնացել է, որ կվնասի ընտանիքին, իսկ դիմադրություն ցույց չի տվել, քանի որ վախեցել է և հավատացել բռնարարի սպառնալիքներին:

Հարց 1. Ինչպե՞ս կկազմակերպե՞ք հարցաքննության ընթացքը դատարանում, ինչպիսի՞ պայմաններում:

Հարց 2. Ինչպիսի՞ հարցեր են տրվել / կտայ ի՞նչ գործի հանգամանքները պարզելու համար:

Հարց 3. Ինչպե՞ս կվարվե՞ք, որ կինը սկսի խոսել, պատմել կատարվածի մասին, քանի որ վերջինս դեպքի մասին խոսելիս լարվում է և սկսում արտասվել:

⁶¹ 6-րդ խնդիրը մշակվել է Սիրանույշ Դավթյանի կողմից:

5. ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ասիական զարգացման բանկ, Երկրի գենդերային գնահատում, հղումը՝ <http://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/162152/arm-country-gender-assessment.pdf>
2. Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն, «Այցելություն երկիր՝ Հայաստան, ԵԱՀԿ գործող նախագահի գենդերային հավասարության հարցերով հատուկ ներկայացուցիչ Ջուն Ջեյթլինի զեկույցը»:
3. ԱՄՆ Պետքարտուղարություն, Ժողովրդավարության, մարդու իրավունքների և աշխատանքի բյուրո, Մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում գործելակերպերի վերաբերյալ ազգային զեկույցներ 2013թ. համար: Հայաստան:
4. Գոհար Շահնազարյան, «Հայաստանում կանանց մասնակցությունը քաղաքականությանը. ինստիտուցիոնալ և մշակութային գործոններ», էջ՝ 71-9-13, հղումը՝ <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CAD-71-9-13.pdf>
5. [http://daccess-](http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/229/31/PDF/N0922931.pdf?OpenElement)
[ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/229/31/PDF/N0922931.pdf?OpenElement](http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/229/31/PDF/N0922931.pdf?OpenElement) Անդամ երկրների կողմից Կոնվենցիայի 18-րդ հոդվածի ներքո ներկայացված զեկույցների ուսումնասիրություն, Անդամ երկրների կողմից 2013թ. ներկայացվող 5-րդ և 6-րդ պարբերական զեկույցներ. Հայաստան, հղումը՝ <http://www.refworld.org/publisher,CEDAW,,ARM,56e7d3a64,0.html>
6. «Հայաստանում կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտները, դրանց վերացմանն ուղղված միջոցները և լավագույն գործելակերպերը», Գայանե Մակարյան, հղումը՝ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b0f41>
7. Ադաի Թադևոսյան, «Գենդերային անհավասարություն և առօրյա գործելակերպեր՝ Խնդիրներ և մարտահրավերներ, «Գենդերային հիմնախնդիրները ժամանակակից Հայաստանում. Հետազոտությունից դեպի քաղաքականություն», Երևան, 2016թ.
8. «Պրոակտիվ հասարակություն» ՀԿ, «Հայաստանում ընտանեկան բռնության վերաբերյալ հետազոտության վերլուծություն», իրականացված ԵԱՀԿ-ի աջակցությամբ, 2011թ., հղումը՝ <http://www.osce.org/yerewan/88229?download=true>
9. «Դատական կարծրատիպերի վերացումը. Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը գենդերային բռնության գործերում», Միմոնե Կյուսակ, ներկայացված Մարդու իրավունքների հարցերով գլխավոր հանձնակատարի գրասենյակում, 9 հունիսի 2014թ.
10. ՄԱԲՀ-ի Համապետական հարցում Հայաստանում կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնության վերաբերյալ, 2011թ., ՄԱԲՀ/Հայաստան «Ընդդեմ գենդերային բռնության Հարավային Կովկասում» (ՄԱԲՀ ԸԳԲՀԿ) ծրագիր

11. «Կնասպանությունը՝ լուռ համաճարակ» գրքում տեղ գտած գործերից մի քանիսը՝ հրատարակված 2016թ. «Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության կռալիցիայի» կողմից, հղումը՝ http://coalitionagainstviolence.org/wp-content/uploads/2016/05/Femicide_Report_ENG.pdf?be05b6

12. 2007թ. «Կանանց միջազգային օրվա ամփոփաթերթ Կանանց դեմ բռնության վերաբերյալ» Կանանց միջազգային օր, 2007թ. «Ձեռնարկե՛ք քայլեր ընդդեմ կանանց և աղջիկների դեմ բռնության անպատժելիության»։ Հղումը՝ <http://www.un.org/events/women/iwd/2007/factsfigures.shtml>

13. ԳՀԱԿ, Հայաստանի գենդերային բարոմետր, Երևան, 2015թ.:

14. Համընդհանուր պարբերական գնահատման համար շահագրգիռ անձանց տրամադրած տեղեկությունների ամփոփագիր, Մարդու իրավունքների խորհուրդ, 7 նոյեմբեր 2014թ.:

15. ՓԻՆԹ-ի տարեկան զեկույցը մարդու իրավունքների վիճակի վերաբերյալ 2014թ., հղումը՝ http://www.pinkarmenia.org/publication/2014lgbsitrep_hy.pdf

16. Preventing and Responding to Domestic Violence, Trainee’s Manual for law enforcement and justice sectors in Vietnam, Hanoi 2011.

ՄԻԵԴ գործեր

1. N.TS. -ը և այլոք ընդդեմ Վրաստանի, Հայց N 71776/12, 02 փետրվարի 2016թ.
2. Օրուզ-ն ընդդեմ Թուրքիայի, Հայց N 33401/02, 9 հունիսի 2009թ.:
3. Մինասյանն ընդդեմ Հայաստանի, Հայց N 44837/08, 8 ապրիլի 2016թ.:
4. Սեֆիրյանն ընդդեմ Հայաստանի, Հայց N 22491, 02 հունվարի 2013թ.:
5. Պողոսյանն ու Բաղդասարյանն ընդդեմ Հայաստանի, Հայց N 22999/06, 12 հուլիսի 2012թ.

Համացանցային կայքեր և օգտակար հղումներ

1. <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2015/rankings/>
2. <http://www.media-center.am/hy/1443715499>
3. <http://www.media-center.am/hy/1399904618>
4. <http://hetq.am/arm/news/55090/brnabarutyan-gortsov-tuzhoxy-dimum-e-em-despannerin-hayastani-iravapahneric-huysy-ktrelov.html>
5. <http://www.gov.am/am/structure/>
6. http://www.un.am/up/file/Gender-Concept-Paper_Engl_2010.pdf
7. http://www.un.am/up/file/2011-2015_Gender%20Policy_NAP-Eng.pdf
8. <http://www.gov.am/am/councils/>
9. [http://www.gov.am/u_files/file/kananc-xorh/Ynddem%20brnutyan%202011-2015%20programm\(1\).pdf](http://www.gov.am/u_files/file/kananc-xorh/Ynddem%20brnutyan%202011-2015%20programm(1).pdf)
10. <http://www.icj.org/wp-content/uploads/2016/03/Universal-Womens-access-to-justice-Publications-Practitioners-Guide-Series-2016-ENG.pdf>
11. <http://www.endvawnow.org/en/articles/1017-incorporate-knowledge-of-gender-based-violence-into-policies-and-protocols.html>

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1. ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Առաջարկություններ դատախազությանը. Ընտանեկան բռնության վերաբերյալ գործի նյութերի նախապատրաստումը⁶²

Դատարանի գնահատմանը ընտանեկան բռնության գործի նյութերի մանրակրկիտ կերպով նախապատրաստված թղթապանակը ներկայացնելու համար խորհուրդ է տրվում, որ դատախազները թղթապանակում ներառեն հետևյալ տեղեկությունները (ի լրումն նախնաքննության ժամանակ կասկածյալի հարցաքննության արդյունքների և Քրեական դատավարության օրենսգրքի համաձայն ներառվող այլ պարտադիր տեղեկատվության):

- Հանցագործությունը կատարած անձի և տուժողի հարաբերությունների տևողությունը և չարաշահման/բռնությունների նախապատմության գոյությունը:

- Մեկուսացում: Արդյո՞ք տուժողը ունի ընտանիք կամ ընկերներ: Արդյո՞ք նա ապրում է հանցագործի ընտանիքի հետ միասին, թե՞ մենակ է: Արդյո՞ք նա հնարավորություն ունեցել է օգտվելու հասարակական տրանսպորտից:

- Այն վայրը, որտեղ բռնությունը տեղի է ունեցել: Արդյո՞ք դա քաղաքային կամ գյուղական տարածք էր: Արդյո՞ք տուժողը որևէ հնարավորություն ունեցել է, հաշվի առնելով այն տարածքը, որտեղ բռնությունը տեղի է ունեցել, հանցագործության մասին հաղորդելու ոստիկանությանը, սոցիալական ծառայություն մատուցող կենտրոնին, բժշկին կամ ընկերներից որևէ մեկին:

- Արդյո՞ք տուժողը դրամական միջոցների տիրապետում էր (օրինակ՝ արդյո՞ք նա ուներ իր սեփական եկամտի աղբյուրը):

- Արդյո՞ք կասկածյալի համար որևիցե զենք հասանելի է կամ տնօրինում է որևէ զենք:

- Կասկածյալի կողմից ակոհուլային խմիչքի/ թմրանյութերի օգտագործումը:

- Տուժողին վնասվածք հասցրած լինելու դեպքում արդյո՞ք վերջինս այցելել է բժիշկին, և կա՞ն արդյոք որևէ լուսանկարներ և/կամ բժշկական փաստաթղթեր: Եթե կան բժշկական փաստաթղթեր և լուսանկարներ, ապա խրախուսվում է, որ դատախազը դրանք ներառի գործի նյութերի թղթապանակի մեջ և մարմնական և/հոգեբանական բռնության մանրամասն գնահատում անցկացնի, թե արդյո՞ք անցյալում ընտանեկան բռնություն տեղի է ունեցել թե ոչ, եթե հանցանքը «վերջերս» է տեղի ունեցել, ապա առաջարկվում է անցկացնել տուժողի փորձագիտական գնություն:

- Հարցաքննված վկաների գրավոր ցուցմունքները, ովքեր կարող են տվյալ ընտանեկան բռնության առանձնահատկությունների մասին տեղեկություններ հայտնել:

- Սոցիալական ծառայություններ մատուցող կենտրոնի պաշտոնական գրառումները: Այս կենտրոնները կարող են ի վիճակի լինել պոտենցիալ ընտանեկան բռնության պատմության, դրա կրկնվող բնույթի վերաբերյալ մանրամասն տեղեկություններ հայտնել, ինչպես նաև՝ տուժողին տեղավորել անվտանգ կացարանում և այլն՝ հաշվի առնելով նրանց հնարավոր ներգրավվածությունը գործում:

⁶²«Դատավորի սեղանի գիրք. Նկատառումներ Բոսնիայում և Հերցեգովինայում ընտանեկան բռնության գործերի գնահատման համար» Սարակո, 2014թ.

• Տուժողի նախորդ այցելությունը ընտանեկան բժշկին: Ընտանեկան բժիշկները կարող են տեղյակ լինել զոհի վնասվածքների ողջ պատմությանը, ինչը կարող է շարունակական բռնությունների եւ չարաշահումների մասին վկայել:

Առաջարկություններ քննիչներին սեռական բռնության գործերը քննելիս⁶³

• Տուժողներին հարցաքննելիս նրանց հետ վարվե՛ք առանձնահատուկ զգայունությամբ և պատշաճ կերպով վերաբերվե՛ք անձնական կյանքի մասին տեղեկություններին;

• ցուցաբերե՛ք հանգիստ մոտեցում տուժողների նկատմամբ և գիտակցե՛ք նրանց վերապրած ցնցման ազդեցությունը և, թե ինչպես այն կարող է ազդել նրանց վարքի վրա (տարբեր մարդիկ տարբեր կերպ են արձագանքում ցնցմանը, օրինակ՝ զգացմունքների բացակայությունը կամ առկայությունը չի կարող անպայմանորեն նշանակել, որ անձի պնդումը նրա նկատմամբ կիրառված բռնության մասին իրավաչափ չէ);

• հնարավորության դեպքում հարցրե՛ք տուժողին, թե արդյո՞ք նրան անհրաժեշտ է հոգեբանի ներկայությունը հարցազրույցի ժամանակ՝ նրան օժանդակություն ցույց տալու նպատակով;

• խնդրե՛ք տուժողին նկարագրել սեռական հարձակումը և հնարավորինս շատ մանրամասներ նշել;

• արձանագրե՛ք տուժողից ձեռք բերված բոլոր տեղեկությունները (օգտագործե՛ք տուժողի ճշգրիտ խոսքերը և այդ խոսքերը նշե՛ք չակերտների մեջ, մի փորձե՛ք հղկել կամ «սրբագրել» տուժողի կողմից օգտագործված լեզուն);

• փաստաթղթին փոխանցե՛ք տուժողի վախը և արձանագրե՛ք տուժողի բոլոր արձագանքները, որոնք ուղղված են սեփական անձի պաշտպանությանը կամ փախուստին;

• հարցրե՛ք տուժողներին, թե արդյո՞ք նրանք որևիցե մեկին ասել են իրենց նկատմամբ տեղի ունեցած սեռական բռնության մասին, օրինակ՝ որևէ մերձավոր անձի, ով կարող է հաստատել տուժողի հայտարարությունը;

• հավաքե՛ք տուժողի մարմնական վնասվածքների մասին վկայող բժշկական ապացույցները;

• փաստաթղթին հանձնե՛ք բոլոր իրեղեն ապացույցների մասին տեղեկությունները;

• լուսանկարե՛ք տուժողի բոլոր տեսանելի վնասվածքները;

• ձեռք բերե՛ք կասկածյալի ցուցմունքները:

⁶³«Պրակտիկ գործերի վարման ուղեցույց. Ընտանեկան բռնություն: Դատավորի սեղանի գրքի լրացում. նկատառումներ Բոսնիայում և Հերցեգովինայում ընտանեկան բռնության գործերի գնահատման համար» Սարանո, 2016թ.

ՀԱՎԵԼՎԱԾ II. ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ ՕՐԱԿԱՐԳ

Programmatic Cooperation Framework for
Armenia, Azerbaijan, Georgia, Republic of Moldova, Ukraine and Belarus

Ծրագիր

**«Կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավում
Արևելյանգործընկերության վեց երկրներում»**

Վերապատրաստում

**<<Կանանց համար արդարադատության հավասար մատչելիության ապահովում` դատավորների և դատախազների գործունեության միջոցով>>
դատավորների և դատախազների համար
17-18 հունիսի 2017**

Օրակարգ

Ադվերան, Հայաստան

Կազմակերպել է Արդարադատության Ակադեմիան Եվրոպայի խորհրդի հետ համատեղ

	Օր 1-ին, 17-ը հունիսի 2017
9:00-9:15	Մասնակիցների գրանցում
9:15-9:45	Ողջույնի խոսք Արդարադատության ակադեմիա, Եվրոպայի խորհրդի Գենդերային հավասարության բաժին
9:45-10:30	Եվրոպայի խորհրդի և Արդարադատության Ակադեմիայի կողմից Դասընթացավարների, ծրագրի, ուսումնական ձեռնարկի և վերապատրաստմաննպատակների ներկայացում Ծանոթություն Դասընթացի մասնակիցների և նրանց ակնկալիքների ներկայացում
10:30-11:15	Նախաբան Հայաստանում գենդերային հավասարության արդի վիճակը և կանանց արդարադատության մատչելիության հիմնական խոչընդոտները
11:15-11:30	Սուրճի ընդմիջում
11:30-12:00	«Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին» (Ստամբուլի կոնվենցիա) որպես կանանց համար արդարադատության մատչելիության չափանիշ
12:00-13:30	Գենդերային կարծրատիպերը և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանին ախաղեպային իրավունքը
13:30-14:30	Ճաշի ընդմիջում
14:30-15:30	Արդարադատության մատչելիությունն ընտանեկան բռնությունից տուժած անձանց համար ընտանեկան բռնությունից տուժած անձանց համար արդարադատության մատչելիության հիմնական մարտահրավերները, արդարադատության համակարգի հիմնական խնդիրները և դրանց հաղթահարման ուղիները, <

	Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության կոալիցիա >-ի տեսաֆիլմի ցուցադրություն
15:30-16:00	Խմբային վարժություն. գործի ուսումնասիրություն և քննարկում
16:00-16:15	Սուրճի ընդմիջում
16:15-17:00	Դատական պրակտիկայում ձևավորված գենդերային կարծրատիպերը սեռական բռնության գործերով
16:15-17:00	Կանանց համար արդարադատության մատչելիությունը քաղաքացիական դատավարությունում
17:00-17:30	Խմբային վարժություն. գործի ուսումնասիրություն և քննարկում

	Օր -2րդ, 18 հունիսի 2017
10:00-11:00	<p><u>Աշխատաժողով կանանց արդարադատության մատչելիության բարելավման, մաս 1-ին</u> Առաջարկներն գործի ուսումնասիրություն դատավորների համար. վաղ ամուսնությունները և արդարադատության մատչելիությունը, համապատասխան օրենսդրության մեկնաբանությունը՝ գենդերային զգայունությանը համապատասխան, գենդերային բռնությունների գործերով դատական նիստերի դահլիճի կառավարում, խմբային վարժություն հիմնված ներպետական դատարանների փորձի և ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքի վրա</p>
10:00-11:00	<p><u>Աշխատաժողով կանանց արդարադատության մատչելիության բարելավման, մաս 1-ին-</u> Առաջարկներ և գործի ուսումնասիրություն դատախազների համար. առաջարկներ սեռական բռնության գործերի վերաբերյալ, կրկնակի զոհականացման կանխում, գործի ուսումնասիրություն և խմբային վարժություն</p> <p>Սուրճիրնդմիջում</p>
11:00-11:15	<p><u>Աշխատաժողով կանանց արդարադատության մատչելիության բարելավման, մաս 2-րդ</u> Առաջարկներ և գործի ուսումնասիրություն դատավորների համար. գենդերային կարծրատիպեր, սեռական բռնությունից տուժած անձանց հոգեբանական խնդիրները, խմբային վարժություն</p>
11:15-12:15	
11:15-12:15	<p><u>Աշխատաժողով կանանց արդարադատության մատչելիության բարելավման, մաս 2-րդ</u> Առաջարկներ և գործի ուսումնասիրություն դատախազների համար, մասնավոր մեղադրանքի գործերը և արդարադատության մատչելիությունը, գենդերային բռնության զոհերի հարցաքննություն, առաջարկներ հիմնված դրական փորձի վրա, գործի ուսումնասիրություն եւ խմբային վարժություն</p> <p>Ճաշի ընդմիջում</p>
12:15-13:15	<p><u>Աշխատաժողով կանանց արդարադատության մատչելիության բարելավման, մաս 3-րդ</u> Առաջարկներ և գործի ուսումնասիրություն դատավորների համար. սեռական բռնությունից տուժածների դեպքերի</p>

13:15-14:15	<p>ուսումնասիրություն, կրկնակի գոհականացման կանխում, գործի ուսումնասիրություն և խմբային վարժություն</p> <p><u>Աշխատաժողով կանանց արդարադատության մատչելիության բարելավման, մաս 3-րդ</u></p> <p>Առաջարկներ և գործի ուսումնասիրություն դատախազների համար. գենդերային կարծրատիպեր, սեռական բռնությանից տուժած անձանց հոգեբանական խնդիրներ, խմբային վարժություն</p>
13:15-14:15	
14:15-14:45	<p>Եզրափակիչ դրություններ և ամփոփում</p> <p>Արդարադատության ակադեմիա, Եվրոպայի խորհրդի Գենդերային հավասարության բաժին</p>